

BAJAI HONPOLGÁR



Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2019. április • XXX. évfolyam 4. (341.) szám

Ára: 330 Ft

Fotó: Ligeti László

- Pósta Sándor ismeretlen, régészprofesszor nagybátyja
- Alkalmi viseletek és öltözködési rend a kiskőrösi szlovákoknál
- Közösségépítés a néptánc révén – interjú Tóth-Mihó Erikával és Tóth Zoltánnal
- Járványok és a globális klímaváltozás



Tartalom

- Tavasz a városi kertészetnél (Sarlós István forrásközlése) 3
- Hajnal (Horváth Csenge novellája) 4
- Az ismeretlen, iskolaalapító nagybácsi (Mayer János életrajzi írása)..... 5
- Az alkalomnak megfelelő öltözködési rend a kiskőrösi szlovákoknál (Filus Erika tanulmánya) 9
- „Mi közösséget építünk...” (Lex Orsolya interjúja Tóth-Mihó Erikával és Tóth Zoltánnal) 12
- Karikatúrák a Tanácsköztársaság bukásától a második világháború végéig (Tamás Ágnes tanulmánya)..... 16
- Járványok és a globális klímaváltozás (Hágen András ismeretterjesztő írása) 20
- Gordiuszi csomó, Temps de l'amour, Soha nem akarok meghalni, Soha nem fogok meghalni (Mondovics Lujza versei)..... 23
- Ünnepek előtt (Szünder Dezső receptjei)..... 24

Húsvét és feltámadás

Kovács László evangélikus lelkész

■ Húsvét napján az Egyház Jézus feltámadását ünnepli. Egyházi és világi ünnepeink általában olyan eseményeket jelenítenek meg, a jelenünk részévé téve azok üzenetét, amelyeknek több-kevesebb szemtanúja, átélője volt. Húsvét ünnepe azonban kivétel.

Jézus földi életének eseményeit szemtanúk előtt élte. Születésének, csodáinak, tanításának, szenvedésének, kereszthalálának is voltak szemtanúi. A feltámadás csodálatos eseményének viszont egyetlen szemtanúja sem volt. Felettből különös, hogy a keresztény hitvallásnak éppen olyan esemény az egyik sarokpontja, amelyet senki sem látott.

Jézus előre elmondta tanítványainak, hogy mindaz, ami vele történik – különösen szenvedése és kereszthalála – majd csak a feltámadás fényében nyeri el magyarázatát és értelmét. Ha tehát Jézus feltámadt, akkor minden igaz, amit mondott és tanított önmagáról és Isten országáról. Ha pedig mégsem támadt föl, akkor a keresztények immár kétezer éve jószándékú áldozatai egy csalásnak.

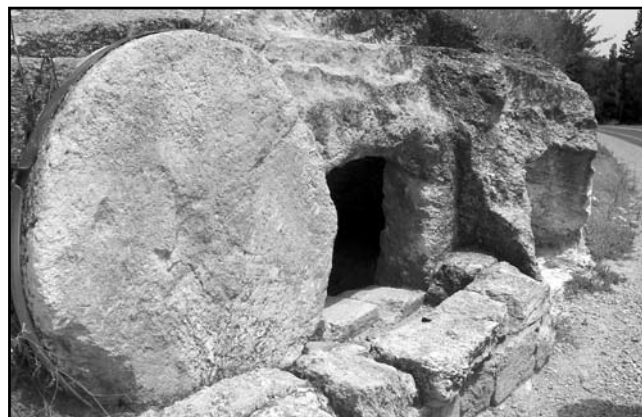
Így gondolták ezt azok is, akik igyekeztek az üres sír tényét úgy magyarázni, hogy Jézus valójában nem is halt meg, hanem egyes indiai gurukhoz hasonlóan annyira lelassította lélegzetét és szívverését, hogy el lehetett őt temetni, majd harmadnap élve jött ki a sziklába vajt sírból. Az evangélium egyébként elénk tárja a korabeli „halottvizsgálati bizonyítványt”, jelezve, hogy Jézus oldalából a lándzsaszúrás nyomán víz és vér folyt ki, tehát már több órája valóban halott volt. Mások szintén kételkedő véleménye szerint pedig valakik, például a tanítványok ellopták Jézus holttestét. Ez a kézenfekvő elképzelés az evangéliumban is olvasható.

Valóban egyetlen bizonyítékunk sincs arra, hogy Jézust Isten feltámasztotta a halálból. A történet folytatása viszont nagyon meglepő. Jézus tizenegy tanítványa (Júdás ekkor már

önszuggesztíó eredménye volt ez a kitaró és – egyiküket, Jánost kivéve – mártírhálálba vezető elszántság. Egyetlen lehetőség maradt: Jézust valóban feltámasztotta Isten, és személyesen találkozott tanítványaival, mintegy negyven napon keresztül testi formában is, egészen addig, amíg nem látható létformát vett föl, másként szólva: mennybe ment. Ha pedig a feltámadás igaz, akkor minden más is igaz, amit és ahogyan Jézus földi élete során tett, és az is, amit megígért a benne bízóknak.

A húsvéti hit tehát nem a látható bizonyítékok meggyőző erejéből fakad, és nem is azokra épít. *A feltámadásnak nem voltak tanúi, ámde a Feltámadottnak ma is vannak tanúi.* Az igazi meggyőző bizonyíték nem más, mint maga a Feltámadott. Ő az, aki ma is találkozik velünk. Bár nem látható módon, mint tanítványaival egykor, hanem teremtő, szívet-lelket megvilágosító igéjével. Nem mi győzzük meg egymást a feltámadás örömhírének valóságáról, de szereteteink és saját magunk feltámadásáról sem. Egyedül maga a Feltámadott és élő tudja meggyőzni szívünket és megerősíteni benne bízó és reá hallgató hitünket ezekben a vele való találkozásokban. Ez történik mindig, amikor olvassuk és hallgatjuk az ő igéjét, amelyben ő valósággal jelen van és cselekszik. Így van velünk valóságosan az oltár szentségében is, népének, az Egyháznak közösségében.

Az Egyház már kezdettől fogva minden vasárnapot Krisztus-ünnepként, feltámadás-ünnepként ünnepel. Az egyházi időszámításban a hét első napja a vasárnap. Küzdelmes hétköznapjaink útján, a földön küzdő Egyház útján minden egyes heti szakaszt a feltámadás valóságának örömeivel és a Feltámadott ünneplésével, a vele való találkozással kezdetünk. A feltámadás látható bizonyítékainak hiánya éppen ennek a hitnek készít helyet. Hiszen Jézus szavai szerint azok a boldogok, akik bár nem látnak, mégis hisznek! ■



BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya, Sarlós István, Sipos Loránd, Szünder Dezső, Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számmlaszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!

Tavasza városi kertészetnél

Sarlós István

■ Egy város képét elsősorban a rendezettség határozza meg, amelyhez jelentős részben hozzájárul a városi közterületek, parkok, utcák, kertek növényzetének állapota. A tavasz minden városban a kertészkedés évszaka, a tél után újjáéledő növényzetet ekkor a legfontosabb gondozni, ápolni, metszeni, permetezni, átültetni stb. A tanácsrendszerben sokat adtak a külsőségek, az ünnepségek, a felvonulások mind a fennálló politikai rendszer sikerét voltak hivatottak bizonyítani, amelyhez rendezett, az emberekben pozitív érzéseket kiváltó városkép kellett. Ezért minden év tavaszán a területileg illetékes végrehajtó bizottságok külön napi-rendi pontban foglalkoztak a városi kertészetek tevékenységével. A második világháború lezárása után a szovjet hadsereg árnyékában Magyarországon is megkezdődött az ország gazdaságának és társadalmának szovjet típusú átalakítása. Ennek megfelelően mindent helyi vállalatokba szerveztek, majd ezeket a helyi vállalatokat a tervgazdálkodás keretein belül központi irányítás alá vonták. A központi terveket utána lebontották – a helyi adottságok figyelembevételével – helyi szintre, és a területileg illetékes végrehajtó bizottságok feladatául szabták ezek végrehajtását. Baján a városi kertészet már a dualizmus korában létrejött, majd kisebb megszakításokkal működött egészen 1944-ig. A Vörös Hadsereg bevonulása után a kertészet az újjáépítés szolgálatába állt, ez 1952-ig tartott, majd önálló Bajai Kertészeti Vállalatként szervezték újjá.

1954-ben a városi kertészet folytatta munkáját. Kellner János igazgató nem változtatott a korábbi – évtizedes – gyakorlaton, a tél végén belekezdtek a hagyományos kertészeti munkálatokba és a város színterébe. A politikai helyzet bizonytalansága a kertészeti vállalat munkájában nem látszott meg. 1953-ban Sztálin halála és Hruscsov új irányvonala egyértelműen lazított a korábbi diktatúrán. A magyarországi dogmatikus sztálinista vezetőket, Rákosi Mátyást, Gerő Emőt, Farkas Mihályt elkezdtek kiszorítani a hatalomból. Nagy Imre miniszterelnöki kinevezésével, az iparosítást erőltető I. ötéves terv tudatos megkerülésével bizonytalan politikai helyzet alakult ki, amely még nem számolt le a sztálini önkényuralommal, de egyértelműen ebbe az irányba mutató folyamatok indultak el. A bajai városi tanács végrehajtó bizottságának a bizonytalan politikai helyzetben is határozott irányt kellett mutatnia a helyi vállalatok számára. 1954. április 5-én a Bajai Kertészeti Vállalat vezetője, Kellner János igazgató tartott beszámolót a végrehajtó bizottság ülésén, majd válaszolt a

bizottság feltett kérdéseire, és az ülésen meghatározták a közvetlen feladatokat a kertészet számára.

„Kellner János, a Bajai Kertészeti Vállalat igazgatója ismerteti a vállalat működését. /Beszámoló mellékelve./ [A beszámoló sajnos elveszett. 1954-ben a végrehajtó bizottsági ülések jegyzőkönyveinek bekezdések a mellékleteket csak pótlapként betették a könyvbe, így idővel kieshettek és elvesztek!] A feltett kérdésekre megadja a választ.

Sztrikinác Lajos előadó helyesnek tartaná, ha a padokat már kivinnék a parkokba, mivel már jó idő van. A padok szétszedését csavarral tartaná helyesnek, mert akkor nem tudnák ellopni. A parkosítással, a rendbehozatalokkal kapcsolatban annyit jegyez meg, hogy alaposan kell őrizni a parkokat és tereket, nehogy a jószágok oda menjenek legelni. A Sugovica-parton lévő sétányt és környékét is szebbé kell tenni, mert igen csúnyán fest a város közepén. Elég meg van rongálva a partoldal. Feltétlen rendbe kellene hozni.

Hegedűs István elvtárs szerint a parkosításra szükség van, és a várost minél szebbé kell tenni. A parkokat védeni kell a kártevőktől és javasolja, hogy a Sztálin kertben [ma Déri kert – S. I.] a felügyeletet az iskolára kell bízni. A honvédséget is fel kell hívni, hogy a járdákra ne hajtsák fel a kocsikat, mert rongálják és tönkre teszik. Ha pedig valaki ezt látja, nyugodtan szóljon rá az illetőre, aki a járdára megy fel. Javasolja, hogy a Sztálin parkban helyezzenek el táblákat a következő felirattal: >>Virágos Bajáért!<<, vagy más hasonló. A fásítást a DISZ [Dolgozó Ifjúság Szövetsége] már meg is kezdte. Igen fontos lenne az utcabizalmiak felállítását, amely szintén nagy segítséget jelentene a parkok és utak őrzésében. Javasolja továbbá, hogy az MSZT [Magyar Szabványügyi Testület] szervezet előtti részt is rendbe kell hozni és parkosítani. A rendőrséget is fel kell hívni az őrzésekre, illetve arra, figyeljék azt, kik rongálnak és kik tesznek kárt a parkokban. A tanácsnak gondoskodni kellene arról, hogy megfelelő igazolást kapjanak a parkőrök, hogy felelősségre vonhassák a kártevőket.

Bükki Józsefné elmondja, hogy megindítottak egy mozgalmat az utcák virágossá tétele érdekében és az asszonyoknak igen



Szovjet hősi emlékmű a „Sztálin-kertben”

nagy kedvük van ehhez a munkához. A parkok megvédésére javasolja az úttörőket is, akik figyelmeztethetik a járókelőket, vigyázzanak a parkra. A kapukat is helyes volna lezárni este legalább 9 óra után.

Virág Józsefné v.b. elnök a hozzászólásokat és javaslatokat összefoglalja.

63./v.b. hat. 1954. Bajai Kertészeti Vállalat működése.

Határozat.

A VB [Végrehajtó Bizottság] tudomásul veszi a Bajai Kertészeti Vállalat működéséről szóló beszámolót. Szükségesnek tartja, hogy a vállalat vezetősége 10 kh. [katasztrális hold] terület biztosítása céljából vegye fel a kapcsolatot a mezőgazdasági osztály vezetőjével a legrövidebb időn belül. A terület a konyhakertészet céljából szükséges.

A VB szükségesnek tartja, hogy a Kertészeti Vállalat részére mélyfúrású kutat létesítsenek a vízellátás biztosítása céljából. Tekintettel azonban arra, hogy a kút létesítése nagyobb beruházási összeget igényel, ezért a vállalat vezetősége a következő beruházási tervébe vegye be.

A VB szükségesnek tartja, hogy egy bizottság üljön össze a legrövidebb időn belül és tárgyalják meg a város területén levő parkok megőrzése, karbantartása érdekében teendő feladatokat. A biz. tagjai: városi tanácsból Bódy Tibor vb titkár, Rendőrségtől: Kerekes N. elvtárs, a Honvédségtől: Berkel elvtárs, az okt. osztályról: Lukács Tamás o. vezető, a Kommandáns hivatal részéről: egy kiküldött elvtárs. Szükségesnek tartja továbbá az MNDSZ [Magyar Nők Demokratikus Szövetsége] bevonását is a fenti bizottságba.

A VB szükségesnek tartja, hogy a parkőrök részére megbízólevelet készítsenek, amelynek alapján a parkőrök felelősségre vonhatják a rongálókat és kártevőket. A megbízólevéllel

együtt karszalagot is kell kiadni a parkőrök részére. Kötelezni kell őket arra, hogy a kártevők nevét, pontos lakcímét és a kár jellegét írják fel, és nyújtsák be intézkedés végett a tanácshoz.

A kevés létszámú parkőr pótlása céljából szükségesnek tartja a vb, hogy a szociális otthonból egy-két önként vállalkozó öreg dolgozót is bizzanak meg parkózással, kisebb összeg térítése ellenében.

Végül szükségesnek tartja, hogy a vállalat vezetősége megfelelő intézkedést tegyen annak érdekében, hogy a városban lévő virágüzlet kirakatát a lehető legszebb virágokkal díszítse, és többször változtassa a virágokat.

A VB szükségesnek tartja, hogy a Sztálin kertet minden este 9 óra után zárják be,

és amennyiben a kapu hiányzik egyik vagy másik oldalon, úgy a városi tanács városgazdálkodási csoportja részéről tegyék meg a szükséges intézkedést a KTSZ [kisipari termelőszövetkezet] felé.

A VB szükségesnek tartja, hogy az üzemek adjanak megfelelő segítséget a városban levő parkok megőrzéséhez. Ennek érdekében a Kertészeti Vállalat készítsen kimutatást a parkokról és azt, hogy hol vannak és az üzemek vezetőségével beszéljék meg, melyik vállalat, hol vállalja a parkok őrzését.

Szükségesnek tartja továbbá, hogy a Kertészeti Vállalat még a hét folyamán készítsen plakátokat, amelyen a város lakosságát hívják fel a parkosított területek megvédésére és megóvására. Tüntessék fel a plakáton a

büntető rendelkezést is, amelyet alkalmazni fognak azok ellen, akik rongálják a parkokat és kárt tesznek.

Felhívja a VB a vállalat vezetőségét, hogy a vasúti parkot [akkori nevén Vorosilov kert] hozzák rendbe, valamint az SZTK előtti résznek kerítéssel való ellátása érdekében intézkedjen. A padok kiszállítása érdekében Sztrikinác Lajos elvtárs intézkedjék.

A VB szükségesnek tartja, hogy a Kertészeti Vállalat részére igaerő biztosítása céljából keressék meg a megyei tanács illetékes osztályát, hogy a legrövidebb időn belül elintézzést nyerjen, tekintettel arra, hogy a munkálatokhoz igen sok igaerőre van szükség, és komoly összeget fizet a vállalat fuvarköltiségre." ■

Hajnal

Horváth Csenge

■ Leültem. Van még mögöttem néhány ülőhely, mégis oda ültem. Mint minden reggel. Az enyémen kívül nem foglalt egyetlen hely sem. Mint minden reggel. Ugyanazt az egy helyen szakadt, filccel összefirkált ülést látom magam előtt, mint minden reggel.

Odakint még a Nap sem kelt fel. Csend van. Semmi mást nem hallani, csak ahogy a sárga doboz zötykölődik a kátyús úton. Lassan fékezni kezdünk. Már itt is vagyunk. Az első megállónál. Egy kislány száll fel, idős néni kezét szorongatva. Megindulnak hátrafelé, majd néhány lépés után leülnek ugyanarra az oldalra, amelyen én is ülök. Aztán újra zötyögni kezdünk.

A második megállónál fiatal lány száll fel, és a másik oldal elején ül le. Közvetlenül utána egy középkorú, magas, fekete öltönyös, fekete kalapos, fekete akatatkás férfi pár üléssel elém ül. Szép arcán fáradtság tükröződik, gyors léptei sietségre utalnak. Majd újra elindulunk. Lassan belendülünk, aztán csak gurulunk. Egyre jobban rázkódunk, pedig már

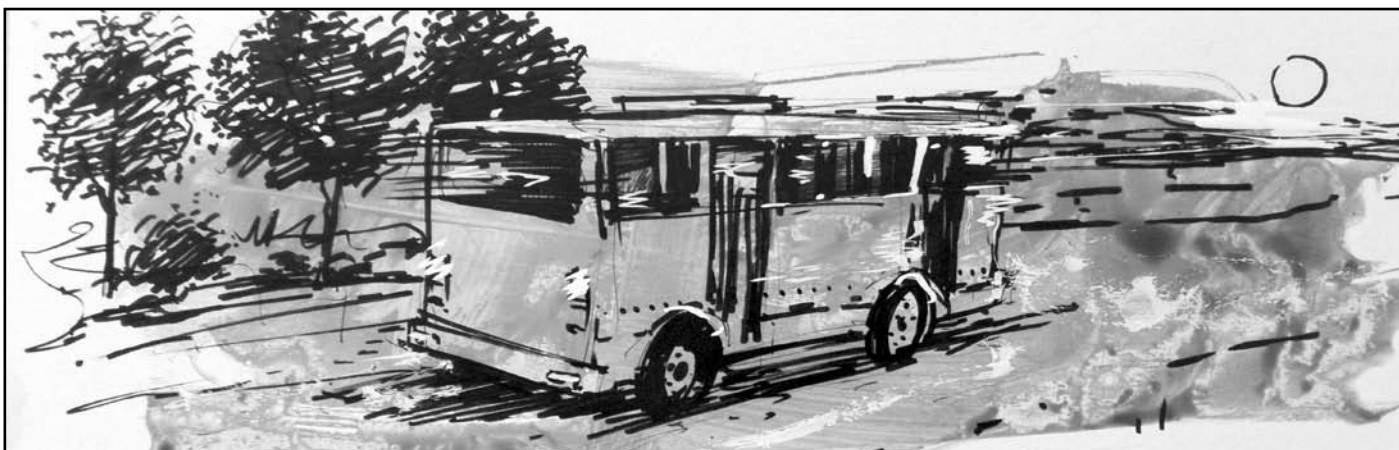
hosszú ideje nem gyorsítottunk. Aztán hirtelen ugrunk egy nagyot. Átmentünk egy nagy kátyún. Lassítani kezdünk, végül meg is állunk.

Harmadik megálló. Fiatal fiú száll fel. Körül néz a buszon, és leül az előzőleg felszállt lány mellé, aki köszönésképpen ad egy puszit neki. És már el is kezdik enni egymást. Mindenki hallja, mindenki látja, de ezt ők észre sem veszik. A negyedik megállóban a „kedves” kis párocska, már bőven az után, hogy megálltunk, hirtelen felpattan, rohanni kezd a leszállók után, s eltűnnek az ajtóban. Ahogy veszünk egy nagy kanyart elindulás után, látom, hogy kézen fogva, nyugodt tempóban sétálnak egymás mellett. Nagyjából negyven percen és jó pár megállón keresztül nem történik semmi, csak a zötykölődünk.

Már csak három megálló van hátra. Az idős néni komótosan felkel, megfogva szatyrait, a kislány picinyke kezét, s megindul a házájuk közelebb eső ajtó felé. Megvárja, hogy beérjünk az újabb megállóra, majd lassan lelép a buszról, a kislány pedig utána. Újra menetelni kezdünk. Nem lehet hallani semmi

mást, csak a sárga doboz rázkódását. Körülbelül negyed óra telik el, amikor az öltönyös férfi felkel, odaáll az előttem lévő ajtóhoz, szeme sarkából rám néz, mire én elpirulok, ő pedig elkapja a tekintetét. Aztán leszáll, az ajtó becsukódik. Kinézek az ablakon, hátha látom. Amikor megpillantom, a megállóban áll, az ablakokban keres valakit. Meg is találja, mire mindketten elnézünk a másik irányba. Meglődulunk.

Ilyenkor, az utolsó állomás előtt mindig ez van. Veszünk egy nagy kanyart, így itt már nem dobálózunk. Gyorsulunk, majd lassítunk ismét. Látom, hogy közeledik. Az utolsó megálló. Felállok. Folyamatosan lassulunk, míg végül megállunk. Az ajtó kinyílik, én kilépek rajta, és leülök. A sárga doboz elgördül, én pedig szembefordulok a felkelő nappal. Hirtelen mozgolódní kezd a belváros. Lámpák kapcsolódnak fel, ablakok nyílnak ki, emberek jelennek meg az utcán. Előveszek a táskámból egy lapot, a ceruzáimat és a mappámat. Pár perc alatt lefirkantom a Napot, és véletlenül egy-egy csöppet elejtve, tussal ráírom: Hajnal. ■



Az ismeretlen, iskolalapító nagybácsi

100 éve hunyt el Pósta Béla 1. rész

■ Amikor öt évvel ezelőtt Baja első olimpiai bajnokáról szóló írásomat készítettem, és ismerkedtem dr. Pósta Sándor életrajzával, nem nagyon értettem, hogy bajai fiatalként miért a kolozsvári egyetem orvosi karát választotta, amikor Budapestre is jelentkezhetett volna. A választ a karbajnok önéletrajzában találtam meg: apai nagybátyja ebben az időben az erdélyi Ferenc József Tudományegyetem tanára volt, s a későbbi olimpiikon tanulmányai kezdetén maga is az egyetem által biztosított professzori lakásban talált szállást. Ám az ő életében is szerepet játszó nagybácsi maga is jeles személyiség volt: máig is önálló régészeti iskola létrehozójaként, a magyar történeti régészet egyik atyjaként tekintenek rá. Nevét Kolozsvárott régészeti egyesület viseli, életpályájáról és az általa a kincses városban létrehozott archeológiai intézetről vaskos monográfia készült (Vincze Zoltán: *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban 1899-1919. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014*), amelyet további kapcsolódó publikációkkal együtt írásunkhoz is felhasználtunk. Az éppen száz éve elhunyt dr. Pósta Béla – sportolóként hírnevet szerző unokaöccséhez hasonlóan – maga is volt bajai gimnazista diák, így mindenképpen érdemes arra, hogy méltatlanul és sajnálatosan feledésbe merült alakját és tudományos-közéleti tevékenységét felidézzük.



Pósta Béla (1862-1919) java férfikorában

Mayer János

„1919. április 16-án leesett a mi fejünknek a koronája! Meghalt dr. Pósta Béla, a kolozsvári m. kir. Ferenc József-Tudományegyetemen az archaeológia ny. r. tanára, az egyetem Érmészeti és Régészeti Intézetének, valamint az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjének igazgatója, a DOLGOZATOK az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjéről [...] c. 1910-ben megindított folyóirat szerkesztője. Az Érmészeti és Régészeti Intézet, valamint az Érem- és Régiséggyűjtő annalesei azt az 1899-1919-ig terjedő időt, amelyben Pósta Béla állott a testvérintézmények élén, mint Pósta Béla-korszakot fogja nyilvántartani és megörökíteni.” – írta az egykori tanítvány Roska Márton a *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjéről* című folyóirat 1941-es, teljes egészében Pósta Béla emlékének szentelt számában, és utolsó mondatával kiváló jósnak bizonyult. Egykori mesterét ma valóban korszakos egyéniségként tisztelik szakmájában, hiszen az általa megindított kolozsvári régészképzés (amely 1920 után kényszerű okokból Szegeden folytatódott) a szakma legnagyobb kiválóságait nevelte ki *Buday Árpádtól Móra Ferencen* át egészen *László Gyuláig*. Pósta Béla azonban nemcsak nagyszerű szervező, kiváló egyetemi oktató, hanem kritikus gondolkodó, aktív közéleti személyiség is volt, akinek az utókor is sokat köszönhet. Büszkéek lehetünk rá, hogy – ha csak kis részben is – pályája városunkhoz is kapcsolódott.

Út a tudomány felé

A Pósta család eredetileg Észak-Magyarországról származott, a nagyapa (*Pósta János*) – nevéhez méltón – postamester volt a

trencsényi járásban található Privigyén (ma: Prievidza, Szlovákia) és Bánban (ma: Banovce nad Bebravou, Szlovákia), ahol egyébként földbirtokai voltak. Büszke volt nemesi származására, amelyet 1701-ben I. Lipót császár és magyar király adományozott György keresztnevű ősének. (Más források a család nemességét már II. Mátyástól eredeztetik.) A család a cím és a vele járó földbirtok mellé egy afféle beszélő címet is kapott: a négyes osztású pajzs két mezejében postakürtöt tartó oroszánok díszeltek.

A későbbi régészprofesszor apja, *Pósta Lajos* jogot végzett, ám – miután részt vett a szabadságharcban, s utána egy ideig börtönben is ült – sokáig felesége, *Geszner Teréz* Kecskemét környéki birtokainak szerény jövedelméből élt, mielőtt (1861 után) végre szakmájában is állást kaphatott. Előbb törvényszéki jegyző, később albíró, majd törvényszéki bíró lett; igaz, az újabb kinevezések miatt a családnak többször is lakhelyet kellett váltania. Az apa első házasságából négy gyermek született, köztük 1862. augusztus 22-én, Kecskeméten Béla, illetve *Árpád* (Pósta Sándor édesapja) is. Felesége korai halála után Pósta Lajos újranősült, második házasságából négy további gyermek származott. Igaz, ebben az időben az idősebb fiúk már keveset tartózkodtak otthonukban, hiszen jórészt a kollégista diákok mindennapjait élték. Pósta Lajos a visszaemlékezések szerint keménykezű, tekintélyelvű apa volt, aki gyermekei előmenetelét is gondosan figyelt. Többségükből értelmiségi vagy állami tisztviselő, hivatalnok lett.

Pósta Béla gimnáziumi tanulmányait Kalocsán, a jezsuitáknál kezdte az 1872/73-as tanévben, tanulmányi eredményei közepesek

voltak. A következő tanévben viszont már Baján tanult a *Királyi Katolikus Főgimnáziumban* (a ciszterci rend csak fél évtizeddel később vette át az intézményt az államtól), miután apja a városban lett al-járásbíró, majd járásbíró. Első tanévében láthatóan beilleszkedési gondokkal küzdött: jegyei kifejezetten rosszak, szorgalma hanyag volt, egyedül hittanból kapott tisztességes osztályzatot. A további három tanévben eredményei folyamatosan javultak; ennek alapján már az „elsőrendű”, tandíjmentes tanulók közé tartozott, egyedül latinból kapott elégséges osztályzatot. (A testgyakorlat tantárgy alól mindvégig mentesítették, ez feltehetően összefügg azzal, hogy egyik tanítványa visszaemlékezése szerint a jobb kezére béna volt, ami talán valami születési rendellenesség következménye lehetett.) Összesen három és fél tanévet töltött a bajai főgimnázium falai között, az 1876/77-es tanévben egy törzskönyvi bejegyzés arról tanúskodik, hogy „az intézetet önként elhagyta”. Persze az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a bajai iskolának nem ez volt a legsikeresebb időszaka; a ciszterci rend többek között a színvonalas megállítása céljából vette kezébe az intézményt nem sokkal később. Pósta kapcsán feltűnő például, hogy minden évben más osztályfőnöke volt, és leggyengébb érdemjegyeit éppen folyamatosan latinból kapta, amely tárgy később igazi munkaeszköze lett. Az említett tanévben visszatért Kalocsára – ez azzal is összefüggethető, hogy apja időközben Kiskőrösön lett járásbíró –, és gimnáziumi éveit ott zárta le. Kalocsai tanárai közül *Weiser Frigyes* atya volt rá a legnagyobb hatással (vele még egyetemi tanár korában is rendszeresen levelezett), bár a je-

zsuita szellemiséget nem minden tekintetben osztotta. Tanítványa, Buday Árpád jellemzése szerint leginkább a kitartó munkaszeretetet és a közért való áldozatkészséget tanulta meg a jezsuita atyáktól, ami viszont nála példás felekezeti toleranciával és a fényűző külsőségek kerülésével párosult.

A történeti régészet bővületében

Apja példáját (és talán elvárását) követve az érettségi után, 1880-ban a budapesti egyetem jogi karára iratkozott be, ahol diplomát is szerzett. Itt kedves professzora az Erdélyből származó *Torma Károly* volt, akitől nemcsak római jogot tanult, hanem az oldalon részt vehetett az aquincumi ásátásokon is, és beleszeretett az akkor Magyarországon még igencsak gyerekcipőben járó új tudományba, a régészetbe. Ez – és Torma tanár-egyénségének kisugárzása – indította arra, hogy jelentkezzen a bölcsészkarra. Rajta kívül nagy hatással volt rá *Pulszky Ferenc* (egyebek mellett a Nemzeti Múzeum igazgatója, ismert politikus és közéleti ember), akivel mostohaanyja révén rokoni kapcsolatba is került. Neki elsősorban közéleti elkötelezettsége és következetes gerincessége ragadta meg. Bölcsészeti tanulmányait középiskolai tanári oklevéllel, egyben *summa cum laude* minősítéssel megszerzett doktori címmel fejezte be. Már egyetemi hallgatóként, 1883-tól dolgozni kezdett a Magyar Nemzeti Múzeumban, előbb napidíjas szakdíjnokként, később írnokként, diplomájának megszerzése után pedig előbb múzeumi segédőr lett, majd 1895-től *múzeumőr*ként szolgált a közintézményt. (A félreértések elkerülése végett le kell szögeznünk, hogy a múzeumőr nem teremőr, hanem tudományos munkatárs volt.) Több mint másfél évtizeden át munkálkodott a múzeumban, ahol kezdetben *numizmatikával* foglalkozott (1886-ban doktori értekezését is éremtani témából írta), ám érdeklődése egyre inkább a régészet felé fordult. A múzeum munkatársaként maga is több ásátáson vett részt, illetve főleg ő volt az, aki a nagynevű régész elődök, egyben felettesek (*Hampel József*, *Wosinszky Mór*) ásátási anyagait el-

lenőrizte és nyilvántartásba vette; a múzeum régiségtárának kezelése állandó feladatává vált. Ő maga is vezetett ásátásokat, a főleg Pest környéki munkálatok mellett környékünkön ebben az időben (1898/99 fordulóján) Kiskunmajsa határában tárta fel egy 11-13. századi, Árpád-kori temető maradványait.

Ezen túl rendkívüli kiállítások szervezésében – köztük a millenniumi Ezredéves Országos Kiállításában – is komoly szerepet kapott. Közvetlen főnöke, Hampel József gondoskodott a fiatal kutató szakmai továbbképzéséről is, amennyiben Póstát vidéki múzeumok és gyűjtemények tanulmányozása végett országos tanulmányútra küldte, és azt is támogatta, hogy külföldi (német, svájci, csehországi, dán, francia) tanulmányutakon komoly szakmai tapasztalatokat szerezzen, és nemzetközi kapcsolatokat építsen. Első nagyobb jelentőségű tudományos munkája a millenniumi Baranya megyei monográfia honfoglalás előtti fejezete volt (*Baranya vármegye története az őskortól a honfoglalásig*), amely máig jól használható régészeti alpműnek számít.

Múzeumi tevékenységének utolsó, ám annál látványosabb tevékenysége azzal az érdeklődéssel függött össze, hogy – kollégájával, *Nagy Gézával* együtt – egyre nagyobb érdeklődést mutatott a magyarság honfoglalás előtti régészeti hagyatéka iránt, amelyből ekkor még jóformán semmi sem volt ismert, a magyarok vándorlásának lehetséges útvonalait abban az időben legfeljebb spekulatív módon lehetett sejteni. Pósta nagy lehetősége azzal érkezett el, hogy az ő feladata volt azon tárgyi anyagok múzeumi leltározása, amelyeket a *gróf Zichy Jenő* által szervezett, 1895-96 folyamán zajló nyugat-kaukázusi és a Turáni-alföldön tett utazásokon gyűjtötték össze a vállalkozó kedvű arisztokrata tudós munkatársai. (A csapat tagja volt Bá-

QUOD FELIX FAUSTUM FORTUNATUMQUE SIT REI LITERARIAE OMNIBUSQUE NOSTRI GYMNASII ALUMNIS! ELSŐ OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Értekezési pontszámok	A tanulók nevei	Értekezési pontszámok
Hittan	Magyar nyelv	Hittan	Magyar nyelv
Latin nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Német nyelv
Polnár nyelv	Matematika	Polnár nyelv	Matematika
Harmadérettség	Harmadérettség	Harmadérettség	Harmadérettség
Átlalános sor.	Átlalános sor.	Átlalános sor.	Átlalános sor.
Ács Géza hely.	24	Moder László	23
Andreska Sándor	43	Nagy József	44
Antal Dezso	45	Nádaszbacher Mihály	45
Belágyi József	44	Orszay Zoltán, St. n.	44
Brunner Jakab	22	Pallás Zeno	22
Csacsmayer Lajos, ism.	43	Pattantyús János	43
Danninger Ádám	55	Peák István	55
Doák Béla	55	Polák Vilmos, h.	55
Deutsch Adolf, h.	44	Pósta Béla	44
Floischer Fülöp, h.	44	Rausz István	44
Flórián Ágoston	43	Reich Károly, h.	43
Fried Gyula, h.	22	Rozman Antal	22
Mány Miksa, h.	22	Saáry Béla, ism.	22
Henyey Vendel	22	Schneider Ferenc	22
Horváth József	22	Schneider József	22
Iván János	44	Sommer József	44
Jagicsa Károly	44	Stenczel József	44
Jagicsa Sándor	11	Stern Samu, h.	11
Jakab Sándor	45	Szabó Dezso	45
Jäger Pál	45	Szabó Tibor, ism.	45
Jörger Ferenc	22	Szalay Mihály	22
Karácsony Jenő	22	Szűry János, St. n., ism.	22
Kellemen József	44	Uhl Gyula	44
Kis Gábor, hely.	44	Unger Salamon, h., ism.	44
Klemm Árpád	44	Varga Gergely	44
Klokner Béla	22	Varga Károly, ism.	22
Kuglics György	45	Vodál Gergely	45
Kullifay Árpád	44	Vodál Nándor	44
Kullifay Kálmán, ism.	43	Volf János	43
Loeber Károly, ism.	23	Winkler Pál	23
Linder Károly	43	Zahorecz András	43
Lipovniczky István, St. n.	44	Zappé Ede	44
Máinay Gyula, St. n.	22	Zsibory Károly	22
Merkóder Kamillo, St. n.	44		

Pósta Béla törzskönyvi bejegyzése a kalocsai ferences gimnázium évkönyvében (1872/73)

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2019. évre is előfizethető.

Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára:

330 Ft. Előfizetési díjaink a következők.
Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft
Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft
Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

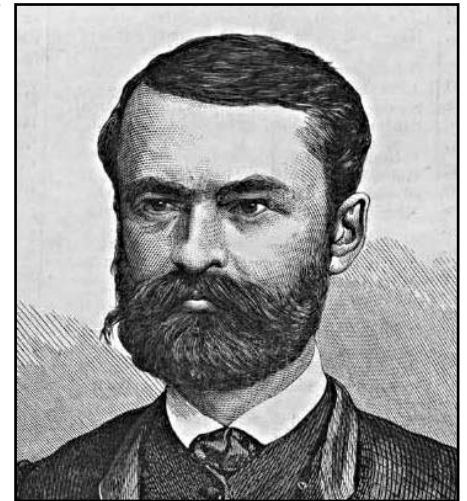
Bajai Honpolgár Alapítvány

számára az út rövidebb lett a tervezetnél (1897 szeptembere és 1898 augusztusa között), ám ezalatt is számos feljegyzést készített, amelyek tanulságait előbb kisebb tanulmányok formájában, majd évekkel később egy nagyobb terjedelmű összegzésben nyilvánosságra is hozta. A *Régészeti tanulmányok az oroszföldön* (1905) címmel megjelent, kétkötetes munka ugyan mai szemmel nézve több tévedést is tartalmaz, mégis elmondható róla, hogy évtizedekre kijelölte a régészeti kutatás új irányait, és rámutatott az ősmagyarok honfoglalás előtt lehetséges szálláshelyeire, illetve kulturális kapcsolataira: „...a hazai tudomány tekintetében látnom kellett azt, hogy régészeti emlékeink specifikusan nemzeti elemének javarészt már a legkorábbi időktől kezdve nem magyaríthatjuk és érthetjük a keleti világ emlékeinek tüzetes ismerete nélkül. Sőt azt is látnom kellett, hogy bizonyos csoportok szempontjából, réánk nézve még a keleti területek közül sem az ősrégi nagy kulturális központok bírnak közvetlen fontossággal, hanem inkább azon óriási steppeterületek régészeti hagyatéka, mely a kelet-európai, nyugat-ázsiai területeket foglalja magában.” - írta. E felismerésével új területet vont be a magyar őstörténet kutatásába az anyagi kultúra szempontjából: a kelet-európai vagy délorosz steppét, s ez magyar őstörténeti kutatásoknak máig irányt szabott, bár az orosz kutatókkal folytatandó tudományos együttműködésbe vetett reményeiből sokáig semmi sem valósult meg. (Egyébként nemcsak a magyarokra, hanem más népekre vonatkozó anyagokat is feldolgozott, így német nyelven is kiadott munkája

a nemzetközi régészeti szakirodalomnak is értékes forrása lett.) Úgy hitte, hogy időben visszafelé haladva a steppén, az anyagi kultúrát vizsgálva rekonstruálható a magyar őstörténet. (Ma már tudjuk, ennyire nem egyszerű a kérdés.) Ha Pósta a következő években is a múzeum alkalmazásában maradt volna, alighanem e munkát átfogóbb szintézis követte volna, ám így is régiségtári működésének megkoronázását jelentette.

Ebben az időben Pósta Béla már házasember volt, bár családi életét igyekezett a világ elől elrejteni. Felesége *Horváth Julianna* volt, házasságukból két gyermek született: *Lajos* (a családban *Lajkó*) és *Márta*. Oroszországi tanulmányútjának első felére feleségét és kisfiát is magával vitte. Akik közelről ismerték, azt jegyezték fel, hogy gondos férj és édesapa volt. Feleségéről levelezésében sok év után is gyengéd szeretettel beszélt; a családi kötelekeket isteni, emberi szentségeknek tekintette. Épp ezért felesége korai halála súlyosan megrendítette, de ő maga is sokféle visszatérő betegséggel küzdött egész életében. Gyermekei jövőjéről is igyekezett gondoskodni: fiát jogi pályára szánta, lányát – már Kolozsváron – inasnak állította egy általa alapított cukorkagyárba, amelyről úgy gondolta, hogy később a vezetését is át fogja venni.

Ebben az időben (1899-ben) kínálkozott előtte a lehetőség, amely pályamódosítást hozott számára, és amely végül lehetővé tette, hogy tehetséges tudósból iskolateremtő egyéniség válhasson: megpályázta a kolozsvári *Ferenc József Tudományegyetem* ebben a formában újonnan létrehozott régészeti



Pósta Béla meghatározó egyetemi tanára, Torma Károly

tanszékének vezetését, amelynek elnyerése egyben a *Múzeum-Egyleti Érem- és Régiségtár* igazgatói tisztségét is jelentette.

Új intézet élén

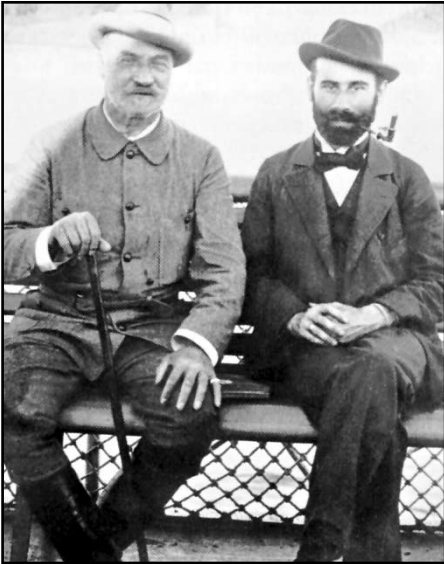
Az 1872-ben alapított kolozsvári egyetem ugyan az ország második számú felsőoktatási intézményének számított, ám mind felszereltségében, mind pénzügyi lehetőségeit tekintve messze állt a budapesti intézmény mögött, és emiatt az oktatók nagy része – ha lehetőség kínálkozott rá – igyekezett itteni állását fővárosra cserélni. Az 1890-es években – talán attól sem függetlenül, hogy ebben az időben az erdélyi kötődésű *Bánffy Dezső* állt a kormány élén – viszont intézkedés-sorozat indult a vidéki intézmény felemelésére: nagyszabású építkezések kezdődtek, a minisztérium jelentősen emelte az egyetem költségvetésére szánt összeget, és programot indított a két egyetem közötti fizeteskülönbségek mérséklésére. Így akarta megakadályozni az elvándorlást, egyben elérni azt, hogy néhány kivételes tanári egyéniség körül tudományos műhelyek jöhessenek létre.

A magyarországi tudományos régészet a 19. században jött létre, atyjának *Rómer Flóris* (1815-1889) Benedek-rendi szerzetest tekintik. Kezdeményezésére alakult meg az akadémia archeológiai bizottsága (1858), az első régészet folyóirat, majd 1863-tól „történeti műrégészetet” tanított a pesti egyetemen, egyben a Nemzeti Múzeumnak is osztályvezetője lett. Régészsképzés évtizedekig kizárólag a budapesti egyetemen folyt, ám az 1890-es években nagyon megnőtt régiségtudományi munkálkodások (ásatások, múzeumok létrehozása) szakemberigényét egymagában már nem tudta ellátni, így felvetődött egy másik régészeti katedra megteremtésének igénye. Másrészt a millennium idejében, illetve a századfordulóhoz közeledve – részben a megnövekedett



A Bajai Honpolgár-esték tervezett előadásai 2018/ 2019.

5. **Dr. Pelyach István:** A betyárvilág Magyarországon
Tervezett időpont: **2019. április 03.**
6. **Dr. Zentai Mária:** „...két szép madár nyaka”
Hunyadi László útja a drámától az operáig: az adaptáció és az értelmezés kérdései Tervezett időpont: **2019. május eleje**
7. **Dr. Csorba László:** Kossuth Lajos amerikai útja
Tervezett időpont: **2019. május vége**



Gróf Zichy Jenő és Pósta Béla oroszországi tanulmányútjuk közben

történelmi érdeklődés, részben a nagy számú építkezések következményeként – egyre több műkedvelő kutató fogott bele „ásatásokba” mindenféle szakmai képzettség nélkül, ám tevékenységük gyakran több kárt okozott, mint amennyi értéket a felszínre

Kitüntetések márciusban

■ Nemzeti ünnepünk, március 15. alkalmából ismét számos magas, országos kitüntetést adtak át. A jutalmazottak között több bajai személyiség is volt. DR. VÁCI JÓZSEF, az egri Markhot Ferenc Oktatókórház és Rendelőintézet főigazgatója, bajai önkormányzati képviselő kiemelkedő színvonalú munkájáért a *Magyar Érdemrend Lovagkereszt* polgári tagozat kitüntetésben részesült. A díjat Kásler Miklós, az emberi erőforrások minisztere adta át Budapesten, a Várkert Bazárban.

A Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetsége *életműdíjat* adományozott LIGETI LÁSZLÓ fotóművésznek, a Duna Fotóklub Egyesület tagjának, közel 50 éves fotográfiai tevékenységének elismeréseként. (Lapunkban is számos fotóját közzeltük, jelen lapszámunk címlapképét is ő készítette).

Az Erdei Sándor Honvéd Alezredes Alapítvány kuratóriumának döntése értelmében 2019-ben a *Baja Város Hírnevéért* díjat DR. FALUDI GÁBOR érdemelte ki. Kitüntetését március 28-án vette át a bajai városháza dísztermében.

Minden díjazottnak sok szeretettel gratulálunk! ■

tudtak hozni, arról nem is beszélve, hogy a megtalált anyagok szakszerű tárolásáról, kategorizálásáról elképzelésük sem volt. Így az új régészeti intézet létrehozása több mint kívánatosná vált.

Pósta kolozsvári pályája annak volt köszönhető, hogy *Finály Henrik* (1825-1898) halálával megüresedett a kolozsvári egyetem történelmi segédtudományok tanszéke. Az egyetem vezetése a tanszéket régészeti katedrává kívánta átszervezni, és a pályázatot már ennek megfelelően írta ki. Az új vezető egyúttal Múzeum-Egyeleti Érem- és Régiségtár vezetését is örökölte. (Finály korának kiváló tudósa volt, de régészettel közvetlenül nem foglalkozott, fő szakterülete a klasszika-filológia volt, nevét elsősorban az általa összeállított, ma is használatos latin-magyar szótár révén lehet ismerni.) Ez utóbbi pedig azért volt égető feladat, mert az alapítás (1859) óta a régiségtári anyag folyamatosan gyarapodott, csak éppen a számos könyv, érem, kövület, műtárgy tárolására és bemutatására szolgáló épület nem állt rendelkezésre. Ez lett volna egy később létrehozandó nyilvános múzeum alapanyaga. (Jellemző helyzet, hogy a gyűjtemény sok ezernyi darabját jobb híján Finály saját, a Mikó-villában átalakított otthonában helyezték el, ami persze kevés szakszerű rendszerezésre adott lehetőséget.) Éppen 1898-ban született döntés az anyag áthelyezéséről.

A meghirdetett állásra összesen négyen adtak be pályázatot, bár egyikük még a döntés előtt visszavonta azt. Pósta a meghirdetés idején még valahol Szibériában volt a Zichy-expedícióval, pályázatát a minisztérium továbbította. Bár nem rendelkezett egyetemi oktatói gyakorlattal (középiskolában is csak tanítási gyakorlata idején dolgozott), viszont

múzeumi munkaköre révén mind az éremtanban, mind a régészetben jártasságot szerzett (ha nem is volt valamely korszak elmélyült szakértője), ráadásul az oroszországi kutatómunka nevét a szűk szakmai körön kívül is ismertette. A döntést *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatási miniszter hozta meg, de bizonyára sokat nyomott a latban, hogy hivatali felettese, Hampel József és Zichy Jenő is támogatta őt. A kinevezés végül 1899. április 14-én született meg, amelynek alapján Pósta Béla új állását az új tanév kezdetétől betöltötte. Már előbb Kolozsvárra utazott azonban, hogy a régiségtárat mielőbb átvehesse, így hivatali esküjét már június 10-én letette. Az új professzor tehát ebben az évben Kolozsvárra költözött, ahol szakmai pályája valóban felfelé ívelt, új feladatai pedig élete hátralevő 20 évére elképesztő mennyiségű kihívást jelentettek az akkor 37 éves fiatalember számára.

- Folytatjuk - ■

Online előfizetési lehetőség!

Tisztelt Olvasónk!

Szívesen olvasná vidéken lapunkat, de sokallja a postaköltséget? Külföldön sem szakadna el a Bajai Honpolgártól? Van megoldás!

A 2019-es naptári évtől lehetőséget biztosítunk lapunk online előfizetésére is. A szolgáltatást igénybe vevők webböngészőjük segítségével a világ bármely pontjáról már a megjelenés napján hozzáférhetnek aktuális számunk teljes tartalmához. Ehhez csupán annyi kell, hogy a kedvezményes **5 000 Ft-os** előfizetési díjat befizessék a Bajai Honpolgár Alapítvány számlaszámára (az Alapítvány számlaszáma: **OTP BANK NyRt. Bajai Fiókja 11732033 20030119**), majd a befizetést igazoló csekkszelvény vagy a banki utalást igazoló kivonat másolatát e-mailen juttassák el az **elofizetes@bajaihonpolgar.hu** címre.

A befizetési díj jóváírását követően e-mail címükre elküldjük jelszavukat (ezt később tetszőlegesen megváltoztathatják), és e-mail címük, valamint a jelszó megadását követően honlapunkon (**www.bajaihonpolgar.hu**) keresztül már hozzá is férhetnek minden lapszámhoz.

Honlapunkon jelenleg kísérleti mintaszámot tekinthetnek meg, amelyen tesztelhetik szolgáltatásunkat. Amennyiben hibákat tapasztalnak, kérjük, jelezzék azokat a fent megadott e-mail címen. Kérdéseiket, javaslataikat egyaránt szívesen fogadjuk.

A Bajai Honpolgár szerkesztősége

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár

Munkácsy Mihály utca 9.

BÓNUSZ ABC, Vöröskereszt tér 1.

CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.

CBA Delta Market, Szabadság utca 44.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Líra Könyvesbolt, Déri Frigyes sétány 5.

Nagy István Képtár,

Arany János utca 1.

Sirály ABC, Sirály utca 4.

Tourinform Iroda,

Baja Marketing Kft.,

Szentháromság tér 11.

Gazdabolt Piacsamok

Az alkalomnak megfelelő öltözködési rend a kiskőrösi szlovákoknál

Filus Erika

■ A Kiskőröst 1718-ban újrateremtő, nagyobb számban szlovák ajkú lakosság az alapvető életfeltételek megteremtése után egyedi kultúrát alakított ki, amely leginkább az öltözködésben teljesedett ki. A település paraszttársadalmában a ruházat az alapvető funkcióján túl – védi a testet a környezeti hatásokkal szemben – jelzőrendszerként működve utalt a viselő származási helyére, nemzetiségére, vallására, társadalmi és családi állapotára, és megmutatta, hogy milyen alkalomra állította össze az öltözéket.

A kiskőrösi az alföldi bő szoknyás viseletek közé tartozik, ahol a valóságosnál szélesebb sziluettet alszoknyának halmozásával, farpárna és kemény szárú csizma viselésével, illetve a szoknyán kívül hordott, bővülő aljú blúzzal érték el.

A többféle szabású, többféle anyagból varrt öltözetdarabok között megkülönböztetünk *nagyünnepelőket*, amelyeket a liturgikus év kiemelt napjain (karácsony, húsvét, pünkösd) és az életfordulókon (konfirmáció, házasságkötés, gyász) viseltek a templomban; *félünnepelő ruházatot*, amelyet bálba, mulatságba menvén öltöttek magukra; illetve *otthoni és munkaruhát*, amelyben az asszonyi teendőket látták el. Jelen írás a női nagyünnepelőket veszi számba.

Az ünnepi alkalmak komolyabb, szertartásosabb megjelenést írtak elő, a viselet éppen ezért drága, rangos kelméből készült gazdag díszítéssel. A szoknya és a

halenka (blúz) anyaga selyem, *bácskai* (a délvidékről vásárolt színes virágú borotvált selyem, a kiskőrösi viselet legcifrább és legdrágább kelméje), bársony, sima szövet, kivarrott szövet, fehér organtin, granadír és mol, díszítménye a széles betétcsipke. Ezeket rövid ideig viselték, sokszor le sem ültek benne. A templomból hazaérve levették, gondos hajtogatás után ellették őket. Anyaguk miatt mosni, tisztítani nem lehetett ezeket, frissességüket a szekrénybe helyezett levendulával és gyakori szellőztetéssel biztosították. *Bizony, generációk használták úgy, hogy egyszer sem volt kimosva!* – emlékeznek vissza az adatközlők. A legszebb öltözeteket átöröközték, elajándékozták. Ha elhasználódott, nem kerültek a félünnepelő vagy az otthoni ruhák közé; csipkéjüket lefejtették, és új szoknyára varrták.

Egyházi ünnepekre a nagylányok és az asszonyok a legtöbbször hasonló módon készültek föl, eltérés a színekben, a fejdíszekben és az ékszerviselésben figyelhető meg. Az alkalmak nagy részén mindkét korsztály viselete gyászos, félgyászos volt, sokkal kevesebb lehetőség adódott a cifra darabok felöltésére. Fontos, hogy ezeket az



Nagylányok cifra kázméroltözetben, 1940-es évek
Várostörténeti Digitális Adattár, Kiskőrös

öltözet együtteseket csupán a templomi szertartás alatt viselték, így például a bőjti szigorú gyász nem tükröződött az otthoni ruhán.

A téli ünnepkört lezáró, vízkereszt és hamvazószerda közé eső farsang a mulatozás ideje volt. A lányok vasárnaponként cífrába öltöztek, sárga, kék, zöld, bordó, ritkán fekete *kázmérolek*ot öltöztek fehér organtin, *granadír*, illetve hímzett, fekete selyemkötővel, színes szalaggal és ékszerekkel. (A *kázmér az apró, színes virágú kasmír kelme helyi elnevezése, az oblek egy öltözet ruha, amelyben a szoknya és a halenka ugyanabból az anyagból készül. A szalag hímzett vagy gyöngykirakással díszített szalagbokor, amit a hajadonok viseltek lányságuk jelképeként.*) Bálba, táncmulatságba új vagy még nem mosott kékfestő szoknyát vettek fel hímzett sifonhalenkával, maguk elé sötétkék vagy fekete festőkötőt fogtak. Fejükön a lányságot jelképező szalagot viseltek, lábukra bársony- vagy spanglis cipőt húztak fehér harisnyával. Az asszonyok is felvették a színes kázmérolek, de kizárólag fekete selyemkötővel, fejüket tarka kázmér- vagy *bácskai*, esetleg maszatos selyemkendővel borították be, hideg időben csizmát húztak fekete harisnyával. A farsangban megenge-



Nagylány bálban viselt félünnepelőben, 2018
Szentgyörgyi Ábel felvétele



Lányok bójtben gyászosan, 1950-es évek – Várostörténeti Digitális Adattár, Kiskőrös

dett volt az ékszerek viselése. A nagylányok elővették a fehér vagy kék gyöngysort, a kalácsos fülbevalót, a parázsköves gyűrűt, asszonyok a kék gyöngyöt vagy az aranyláncot, jegy- és pecsétgyűrűt, fülbevalót. A karórát mindkét korosztály ékszerfunkcióban használta.

A jókedv időszaka után beköszöntött a nagybójt. Hamvazószerdán nem öltöttek ünneplőt, de a nagybójt hat vasárnapon, nagypénteken és húsvétvasárnap a legszigorúbb gyászba, teljes feketébe öltözött mindkét korosztály. A lányok fekete selymet, szövetet, bácskait, ritkán sötétbarna szövetruhát vettek föl fekete kötővel. Az asszonyok a selymek, szövetek mellé teljesen fekete vagy fekete alapú, apró mintás delinszoknyát is kötöttek fekete szövethalenkával, ünnepi kötővel. Mivel ilyenkor legtöbbször hideg volt még, mindkét korcsoport fekete nagykendőbe burkolózott, plüss- vagy perzsakabátot vett föl. A hideg ellenére a lányok fekete harisnyában és cipőben, az asszonyok csizmában jelentek meg. Az ékszerviselés szigorúan tilos volt, asszonyok csak a jegygyűrűjüket húzták az ujjukra.

Húsvét hétfőjén ismét felvehették a cifrát, de nem az apró virágú kázmért, hanem a kék, zöld, bordó kivarrott szövetoblekokat választották, vagy fehér ünnepi halenkát vettek. Ha oblek volt rajtuk, akkor szögletes, fekete selymekötőt kötöttek, ha fehér blúz, akkor kerek aljú fehér organtint vagy granadírt. Az asszonyok kivarrott szövetruhában mentek, fekete selymekötővel.

Áldozócsütörtökön, az Úr mennybemenetelének napján mindkét korosztály félgyászba öltözött, tehát nem volt kötelező a teljesen fekete ruhadarabok felöltése. Megfelelő volt a kék, a zöld vagy a sötétbarna szövetviselet is fekete selymekötővel. A pünkösöd volt az egyetlen olyan egyházi ün-

nep, amikor a lányok és asszonyok viselete látványos különbséget mutatott. A fiatalok ilyenkor tiszta fehérbe öltöztek, organtín-, granadí- vagy madeirából varrt szoknyát vettek ugyanilyen halenkával és köténnyel, fejükön fehér alapú, gyöngykirakással ékesített szalag volt. Az asszonyok a legcifrább szoknyáikat, sárga, kék, zöld, bordó, fekete kázmért, kék, zöld, bordó, barna kivarrott szövetet, cifra bácskait, delint akasztottak ki a szekrényből. A kázmérhoz a menyecske-kék fehér mollhalenkát is vehettek, de a kötényük ekkor is fekete volt.

A reformáció emléknapiján, október 31-én a lányok félgyászosan öltöztek, sötét szövetoblekot viseltek selymekötővel. Az asszonyok ilyenkor öltöttek föl az új, még ki nem mosott festőszoknyájukat fekete vagy apró mintás sötét bársony- vagy selymparget (egyik oldalán fényes barhent) halenkával.

Ha mindenszentek vasárnapra esett, akkor mindkét korosztály fekete sima bácskait viselt a templomban, de ebben soha nem mentek ki a temetőbe, hiszen drága volt, féltették. Ha hétköznapra esett, akkor a lányok fekete szövet szoknyát és blúzt vettek föl, az asszonyok fekete szövetoblekot, apró mintás fekete delin- vagy *szatyinszoknyát* ünnepi kötővel. A lányok fekete szalagot, berliner nagykendőt és csizmát viseltek, asszonyok fekete szövetkendőt, berlinert és gypjúszzvettert csizmával. Karácsonyvárás idején, az adventi négy vasárnapon is hasonlóan öltöztek. A lányok tiszta feketében, az asszonyok sötét viseletben mentek a templomba. Karácsony első ünnepe szintén



Nagylány ékszerekkel, 1950-es évek
Várostörténeti Digitális Adattár, Kiskőrös

gyászos volt mindkét korosztály számára, cifrát csak karácsony másnapján öltöttek. A lányok felvehették a kivarrott szöveteket és a kék, rózsaszín, gálic kék, püspökliila táblás szövetszoknyákat. Végre előkerültek a fehér, kék, rózsaszín kivarrott szalagok, a fehér, kék gyöngyosorok, gyűrűk, fülbevalók. Az asszonykortól fogva cifra bácskai oblekot, kék, zöld, bordó vagy barna kivarrott szövetoblekot vettek föl fekete kötővel és kendővel, ékszerrel. Lábon mindkét korosztály fekete harisnyát viselt csizmával.

Az egyéni élet sorsfordulóit szintén vallási keretek között zajló, jelentős események voltak. Az életrészek, állapotok jelzésére itt is az öltözék szolgált. Kiskőrösön



Idős asszonyok templomba menet, 1955
Suba György gyűjtése



Menyasszony és koszorúsai fehér viseletben, 1940-es évek
A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum fotótára

a konfirmáció alkalmával kapták meg a lányok első viseletüket. A 20. század első harmadában a konfirmandus ruha még színes nagyünnepelő – zöld kázmér – volt, a '40-es évek után a pünkösdi viselettel megegyező hófehér lett.

Az esküvői öltözetben szintén ez az időszak jelenti a cezúrát. Több tájegység hagyományához hasonlóan sokáig itt sem varrattak külön esküvői öltözetet, hanem a lányok a legszebb, mohazöld, barna vagy fekete nagyünnepelőjükben álltak az oltár elé. Menyasszonyi helyzetüket ezért nem is a ruha, hanem a fejdíszük jelezte. A fekete öltözkék nem gyászos, hanem ünnepélyes tartalmú volt. A fehér menyasszonyi viseletek az 1930-as évek után terjedtek el; eleinte a módos nagygazda családokban, később a szegényebb rétegnél is. A színváltáshoz jelentésváltozás is kapcsolódott: a fehér az ártatlanság és a tisztaság képzetével, a fekete gyászos tartalommal telítődött. Fontos azonban kiemelni, hogy a fekete menyasszonyi ruhák a későbbiekben sem tűntek el teljesen, Kiskőrösön még 1965-ben is esküdtek feketében.

A viseleti rendszer a gyászolás időtartama alatt változott meg a legmarkánsabban. Külső megjelenésükkel csak az asszonyok gyásztak. Öltözetük tükrözte a gyászoló és az elhunyt életkorát, valamint a közöttük lévő rokoni fokozatot, a különböző érintettséget. A gyászviseletnél el kell különíteni a személyes, a vallási, valamint a kegyeleti gyász alkalmait (vö. *Kapros Márta* 1992. 766.). A vallási gyászról már esett szó a templomi nagyünnepelők kapcsán. Ekkor ugyan nem történt haláleset,

de a szokásrend előírta, hogy az ünnep rangjához méltóan sötét viseletben jelentek meg. Mivel a ruha színe az egyházi alkalomnak szólt, csak a templomi szertartás ideje alatt viselték a feketét. A kegyeleti gyász távoli rokon vagy ismerős halálához kapcsolódott. Ekkor nem volt szoros az érintettség, így még a temetésen sem volt kötelező a teljesen fekete ruha, megfelelt a sötétkék, barna szövet- vagy kartonruha, esetleg fekete alapú, apró mintás szoknya fekete halenkával. Ugyanez vonatkozott az ismerősért, távoli rokonért, szomszédért, köztisztületben álló emberért mondatott gyászmisén viselt öltözékre is. A hozzátar-

tozó halála miatti személyes gyász más és más minőségben jelentkezett attól függően, hogy csecsemő, kisgyermek, eladó leány vagy házasulandó legény, felnőtt vagy idős volt az elhunyt, illetve hogy a gyászoló milyen viszonyban állt vele. Ezeket a különbözőségeket legszembetűnőbben a viselettel fejezték ki. Csecsemő halálakor édesanyja rövid ideig, 1-2 hétig gyászolt tiszta feketében, hajadon leány vagy legény halálakor az egész család egy teljes évig mély gyászba, további fél évig félgyászos, sötét ruhába öltözött. ■

Kedves Olvasónk!

Látogasson el honlapunkra (www.bajaihonpolgar.hu), és kövesse a lapunkkal kapcsolatos híreket facebook-oldalunkon (<https://www.facebook.com/bajai.honpolgar/>) is! Folyamatosan frissülő weboldalunkon nemcsak a lappal kapcsolatos híreket olvashatja, hanem *archívumunkban régebbi lapszámokat is böngészhet, az online plusz rovatban pedig a nyomtatott lapszámokban nem található szöveges, képes és videós tartalmakkal is találkozhat. Többet is megtudhat szerzőinkről, szerkesztőbizottságunk tagjairól, egyúttal könnyen kapcsolatba is léphet velünk. A tartalom napról napra bővül!*

www.bajaihonpolgar.hu



Menyasszony és koszorúsai fekete bácskai öltözetben, 1954 – Gmoser Györgyné gyűjtése

„Mi közösséget építünk...”

Tóth-Mihó Erikával és Tóth Zoltánnal a néptánc építő erejéről, közösségi szellemről, szakmai és televíziós sikerekről

■ **Tóth Zoltán és Tóth-Mihó Erika táncos, táncpedagógus házaspár, akik többek között az érsekcsanádi Bazsarózsa Néptánc Egyesület, valamint a 2016-os Fölszállott a páva c. tévéműsorban győztes dusnoki Aprók néptánc csoport vezetői, az Örökség Alkotói díj büszke birtokosai. Nem „csupán” táncra oktatják azt a közel kétszázötven gyermeket, fiatalt, akivel hétről hétre foglalkoznak, hanem ezzel együtt értékrendet, világlátást is tanítanak nekik, mely így válik kerek egészé gyermekfejekben és szívekben egyaránt. Interjúnkban a táncsal való kapcsolat kezdetéről is meséltek.**



Lex Orsolya

■ **Tóth-Mihó Erika:** Én gyerekkorom óta táncolok, mert a szüleim is táncoltak, anyukám és apukám is. Már egészen kicsi koromban elvittek az érsekcsanádi hagyományörző együttesbe. Itt kezdődött minden. Zoli később kezdett táncolni. Ugyan táncolt óvodás és iskolás korában is, de csak később, 14 évesen, a nagymamája unszolására kezdett el az érsekcsanádi csoportba járni, ahol azután *ottragadt*. Olyannyira, hogy 1997-ben átvette az együttes vezetését, amelyhez később jómagam is csatlakoztam, majd 2001-ben megalapítottuk az érsekcsanádi *Bazsarózsa Gyermek Néptáncgyüttest*. Ez az a csapat, ami a jelenlegi Bazsarózsa együttes java részét kiteszi. Az akkori gyerekek mára felcseperedtek, sokan megmaradtak közülük, s hozzájuk jöttek vissza aztán később idősebbek.

– *Érsekcsanáddal párhuzamosan jelen-*

leg még Dusnokon, Kalocsán és Szekszárdon is viszték csoportokat. Milyen úton kerültek egyik, illetve másik helyre?

T. M. E.: 2002-ben kerültek Dusnokra. Abban az évben hívták Zolit a kalocsai Hétszínvirág Művészeti Iskolába tanítani, aminek kihelyezett tagozata volt Dusnokon.

Tóth Zoltán: Én akkor már vezgeztem a Táncművészeti Főiskolán. Erika ezután kezdte el az iskolát, s onnantól már ő is hivatalosan kezdetett tanítani Dusnokon, Kalocsán, jártunk ki Dunaszentbenedekre, s az érsekcsanádi csoportot is vittük tovább. Tizenegy éve költöztünk Dusnokra, de ez nem jelentette azt, hogy ne jártunk volna haza Csanádra tanítani, mert ezt továbbra is folytattuk. Hét évvel ezelőtt keresett meg bennün-

ket *Matókné Kapás Julianna*, a Szekszárdi Bartina Néptánc Együttes vezetője, aki elhívott bennünket Szekszárdra is tanítani.

– *Nyilván mindegyik csoport közel áll a szívetekhez, mindenhová szívesen, örömmel mentek. Mi a titka ennek?*

T. Z.: Talán éppen az, hogy nincs olyan, hogy számunkra legkedvesebb, mert mind-egyiket valamiért szeretjük. Érsekcsanádra hazajövünk, hiszen innen származunk, itt nőttünk fel, sose hagynánk el. Dusnokon nagyon szeretünk lakni, remek összetartó közösség van ott, nagyon jó a gyerekek, szülők hozzáállása, s ott értük el az egyik legnagyobb sikerünket „a Pávan” a dusnoki Aprókkal. Kalocsa volt az a hely, ahol elkezdtük a művészeti iskolában való tanítást. A Bartinában is nagyon megszerettük a gyerekeket, s ők is bennünket. A Bartina hatalmas előrelépés jelentett, mert nagyon híres együttes. Sokat fejlődhetünk, s a mai napig fejlődhetünk, rengetek erre a

lehetőség: vendéglőadók, oktatók, előadások, továbbképzések, nagy rendezvények részesei lehetünk, s olyan fesztiválokra is eljuthatunk, ahol a Magyar Állami Népi Együttessel közösen dolgozhatunk.

T. M. E.: Minden csoport esetében meg kell találni, hogy mi az irány, a közös cél. *Lévai Pétertől* (a Magyar Táncművészeti Egyetem adjunktusától) való a gondolat, amivel mi is egyetértünk, hogy nem kell minden csoportnak versenystállónak lenni. Van, amelyik arra hivatott, mert olyan a közösség, de van olyan csoport, ahol más a feladat, mert más az összetétel, mások a lehetőségek. A lényeg, hogy meg kell találni azt, ami miatt szeretnek oda járni a gyerekek, a tagok.

– *Dusnokon viszonylag rövid idő alatt nagy sikereket tudtatok elérni. Tódultak a fiatalok hozzátok, holott megelőzőleg nem volt ott magyar néptáncsal foglalkozó csoport.*

T. M. E.: Dusnokon horvát csoport működött, de magyar nem. Ugyan ugyan előfordult, hogy a horvát együttes külföldre ment, s akkor kellett vinniük magyar táncot is, egy koreográfia erejéig tanultak magyar anyagot is, de magyar néptáncot mi kezdtünk el ott oktatni.

A titka az lehet, hogy mi először közösséget teremtünk, ami, úgy hiszem, nekünk egészen jól megy. Jól összetartó közösségeket tudunk összehozni. Ez nem a próbateremben valósul meg leginább, hanem nyári táborokban, kirándulásokban. Minőségben is olyan eredményeket érünk el, hogy rengeteg fellépés, közös utazás van. Együtt utazunk a Táncháztalálkozóra, s ha nem vagyunk fellépők, akkor is elvisszük őket. Azt gondoljuk, hogy emiatt nőtt meg a létszámuk, mert jó közösségbe járnak, ahol a néptánc tulajdonképpen a közösségteremtés eszköze a kezünkben.

– *Meséljétek kicsit a Fölszállott a páváról? Hogyan éltétek meg ti és a gyerekek?*

T. M. E.: A Páva hatalmas, életre szóló élmény volt mind a gyerekeknek, mind a felnőtteknek. Biztosan nagy élmény az is, amikor az ember elődöntőig vagy közép-döntőig jut, de nekünk megadatott, hogy a döntőig masírozhattunk. Ott voltunk a nyári táborban, ami a gyerek Pávanak része, tehát a döntősök a versenyt megelőzően részt vesznek egy nyári táborban a Balatonnál, ami szintén hatalmas élmény volt. S hát maga a tévé világa: a fénytechnika,

a hangtechnika, a mikroport, a biztonsági őrk, a beléptetőkapuk... Egy gyereknek ez mind élmény, rácsodálkozás. A dusnoki gyerekek hamar megmelegedtek ebben a környezetben, csak elsőre voltak kicsit megilletődöttek. Aztán gyorsan „belakták” a tévé épületét, mindenkit ismertek név szerint a takarítónőktől a biztonsági őrig, akik aztán a döntőben mind nekünk szurkoltak, folyamatosan jöttek hátra érdeklődni a backstage-be, s újságolták: ők ránk szavaztak!

T. Z.: A legszebb volt látni, hogy a résztvevő gyerekek nem egymás ellen, hanem egymásnak szurkoltak.

– *Mi az, amivel ilyen régóta és ilyen jól sikerül összefogni például az érsekcsanádi csoportot, táncos közösséget?*

T. M. E.: Csanádon 1933 óta van együttes, tavaly volt 85 éves, amire szerveztük a hatalmas a csanádi lakodalmat 8 együttes részvételével. Minden csoportban jól érezzük magunkat, náluk azért, mert ők már felnőttek, jól ismerik, nagyon szeretik egymást és bennünket is, mások a viccek. A fiatal huszonöt éves nagyon jó viszonyban van a felette lévő két generáció képviselőivel is. Mindenki várja a pénteki napot, amikor próbálunk, s egy kicsit eljöhöt kikapcsolódni, jól elfáradni. Nagyon összetartó közösség, bármit meg lehet velük valósítani. Például a csanádi lakodalmat esetében mindenki szívesen vállalta a feladatokat, a szervezést. Vagy ha a kétévenként tartott toros farsangot, a népi disznóvágást nézzük, akkor is így van. Idén a fiatalok dolgoztak legfőképp, a csanádi táncos fiúk csináltak mindent, úgyhogy le a kalappal előttük. A fiúk disznóval bajlódtak, a lányok, asszonyok a terítést, díszítést csinálták meg az esti vacsorára, bála. Igazi jó közösség, nem kell senkit külön kérni, mindenki teszi a dolgát, és szívesen teszi.

T. Z.: Hamarosan itt a húsvét! Mi – a táncos fiúk – minden esztendőben együtt járunk locsolkodni. Lovaskocsival, ének- és muzsikaszóval, viseletben. A lányok pedig szintén viseletbe öltözve, terített asztallal várnak bennünket. Ettől működik, ez az ereje, hogy nem csak a színpadon, próbán vagyunk együtt.

– *A táncos pályát nem kell-e feladni, ha táncos pedagógus lesz valakiből? Vagy működhet a kettő egymás mellett?*

T. M. E.: Mi inkább a pedagógia felé fordultunk. Korábban a táncos pálya is megfordult a fejünkben, de az teljesen más, kemény világ, ahogy látjuk, hiszen vannak hivatásos táncos barátaink. A pedagógus pálya másképp kemény, rengeteg időt igényel. De tulajdonképpen ugyanúgy

táncolunk mi is, például a csanádi csoportban, fel is lépünk velük a koreográfiákban. A pedagógiai része, a szervezés rengeteg időt elvesz, nemcsak a tananyag megtanítása, hanem a fellépések, a buszrendelés a konferálószövegek elkészítése, a viseletek beszerzése, a külföldi utak megszervezése, a koreográfia elkészítése, az énektanítás is, s közben persze folyamatosan magunkat is fejlesztenünk kell. Nyolc csoportban tanítunk, ha mindenkire csak egy fellépés jutna havonta, akkor is már minden hétvégénk előre foglalt.

– *Nyilván ez nem csak idő, de temérdek energia is. Miből, hogyan töltöttek?*

T. Z.: Évente megyünk Erdélybe, egyszer mindenképpen, de ha sikerül, akkor kétszer-háromszor is. Oda csak mi ketten megyünk, s táncos kollégákkal találkozunk ott. Vajdaszentiványba vagy Csíkszentgyörgyre, például a *téltemetésre* utazunk el, ilyen alkalmakkor tudunk töltökezni.

– *Sok díj, kitüntetés birtokosai vagytok. Soroljatok fel néhányat, a legkedvesebbet!*

T. M. E.: A táncos pályafutásunk elején, 1997-ben, mint előadók a *Fülöp Ferenc-díjat* kaptuk meg, amely a hagyományőrző együttesek szölistáinak díja. Aztán szintén táncos előadóként voltunk még az uszódi *Gubbantós szólótáncversenyen* öt éve, ahol első helyezést értünk el. A többi díjat, amit említhetek, már a pedagógiai munkákért kaptuk. Például *Kalocsa Város Év Pedagógusa* díj, *Dusnok és Érsekcsanád Kultúrájáért* járó kitüntető díj. Aztán ott

vannak az elsimerések, amelyeket az *Örökség Gyermek Népművészeti Egyesület* díjaként kaptunk. A *Tóth Ferenc Gyermektánc Koreográfiai Verseny* díját két alkalommal kaptuk meg, s az Örökség alkotói díj, amit életében egyszer kaphat meg az ember. Ezt 2017-ben mi nyertük el.

– *Meséljete az munkátok azon részéről, amelyet mi nem látunk! Hogyan indul el egy gondolat, egy koreográfiával kapcsolatos elképzelés? Ki az ötletgazda?*

T. M. E.: Ez nagyon izgalmas, jókat tudunk veszekedni rajta. Zolinak vannak a jó ötletei például a koreográfia készítésben, amit aztán elmesél nekem, s akkor én elmondom, hogy az miért nem jó (*nagy nevetés*). Akkor ezen jól összeveszünk, majd kibékülünk, és kitaláljuk, hogyan lehetne jól megvalósítani. Otthon próbálunk előre dolgozni, de van, amikor a helyszínen vagy útközben jön meg a jó ötlet. Pont most van a Tóth Ferenc koreográfiai verseny döntője, március 30-án, ahová a szekszárdi bartinás gyerekekkel jutottunk be a *Szeret, nem szeret* című bökönyi koreográfiánkkal, amelyre kiemelt nívódíjat kaptunk. Tizennégy vagy tizenöt koreográfia jutott be, amelyből három lett kiemelt arany, a többi arany.

Nemrég volt Budapesten a Hagymányok Házában egy elemzés-értékelés a zsűri részéről, ahol egy órán keresztül elemezte a szakmai zsűri, *Kocsis Enikő* (Harangozó Gyula-díjas, Örökös Aranygyöngyös szölista táncos, koreográfus), *Darmos István* (néptáncpedagógus, néprajzos, táncfolklorista) és *Fundák Kristóf*





(táncos, koreográfus) a koreográfiánkat. Először újra visszaneztük a kollégákkal, és nagyon büszkék voltunk, mert nagyon jó véleménnyel voltak róla. Azután *Furik Rita* szabályosan ízekre szedte. Folyamatosan visszaporgette, megállította a felvételt, s elmondta, hogy mik a jó ötletek. Véleménye szerint az embernek életében egyszer sikerül ilyen jó koreográfiát színpadra vinni. Azért reméljük, hogy nekünk még van a tarsolyunkban.

T. Z.: Az M9-esen tudunk jót vitatkozni, a kocsiban, vagy amikor jövünk mondjuk Dusnokról Csanádra. A dusnoki fonó kiváló tere annak, hogy ott közönség előtt debütálnak az új koreográfiák. Persze ami szeptembertől készül, az január végére, februárra lesz színpadképes. A dusnoki fonóban föllépnek a csoportjaink, aztán ezt mi visszanezzük, újragondoljuk, javítjuk. Ha kevés az időnk, és sok a *tutti*, azaz a közös rész a koreográfiában, akkor ilyenkor azt látjuk, tudjuk bontani, átalakítani. Egy koreográfia körülbelül egy évig készül.

– *Milyen módszerrel tanítotok? Bevonjátok-e az archív anyagokat is a tanítás folyamatába?*

T. M. E.: Ha egy mai gyereknél úgy kezdenék, hogy nézd meg az anyagot, a néma filmet, akkor nem biztos, hogy megérti. Ezért mi általában először megtanítjuk nekik az adott anyagot, s utána nézetjük meg a filmet. De most például, amikor a nyárádselyei anyagot tanulták, akkor vendégokat hívtunk. Bár mi is já-

runk ki Nyárádselyébe, de úgy gondoltuk, hogy *Kirch Zoltán* és *Podpác Beáta* ebben az anyagban nagyon otthon vannak. Ebben az esetben előbb néztük meg az archív anyagot, mert szerettük volna, ha a gyerekek már ismerik, sőt név szerint is ismerik a táncosokat, hogy tudják, ki az Irma néni, Anna néni, s hogy ez most az ő tánca. Szóval ezekkel is tisztában vannak.

T. Z.: Próbáljuk erre nevelni őket, hogy érezzék, tudják, hogy mi is az, amit megtanulnak, mekkora érték az, amit tudnak. *Kocsis Enikő* mondta az értékelésen, hogy mindig legyünk őszinték a gyerekekkel. Mi el is mondjuk nekik, ha a koreográfiában nem tudunk továbbmenni. Például elkezdjük csinálni a közepét, s kérdezik, hogy mi lesz az eleje. Ilyenkor megmondjuk, hogy fogalmunk sincs, de rajta vagyunk, hogy a következő alkalomra meglegyen, s ezért nagyon jól tudunk együtt dolgozni a csoportjainkkal. A felnőttekkel persze másként kell dolgozni, mint gyerekekkel.

– *Lehet-e szerintetek ezt a pályát úgy is csinálni, hogy mondjuk egy házaspárnak csupán az egyik tagja foglalkozik ezzel?*

T. M. E.: Biztosan nehezebb, rengeteg tolerancia kell annak a részéről, aki nem táncpedagógus vagy tánc csoport-vezető. A mi szakmánkban azért nagyon gyakori, hogy a párok mindkét tagja ezzel foglalkozik.

– *Szerettek-e még tánc házába járni vagy inkább más műfaj választotok kikapcsolódásként?*

T. M. E.: Tánc házába járni szeretünk, ezt nem unja meg az ember. Ilyenkor persze szórakozni megyünk. Azt nem annyira szeretjük (főleg, ha ismerős szervezi a tánc házat), hogy amikor meglátnak ott minket, mindjárt megkérdezik, hogy ha már itt vagyunk, akkor nem tanítanánk-e. Mert ha elmegyünk, akkor vagy tanítani megyünk, akkor azt előre beszéltük. Ha nem, akkor kikapcsolódni szeretnénk: együtt mulatni a többiekkel, a zenekar előtt nótázni. Persze sajnos egyre kevesebbet

jutunk el.

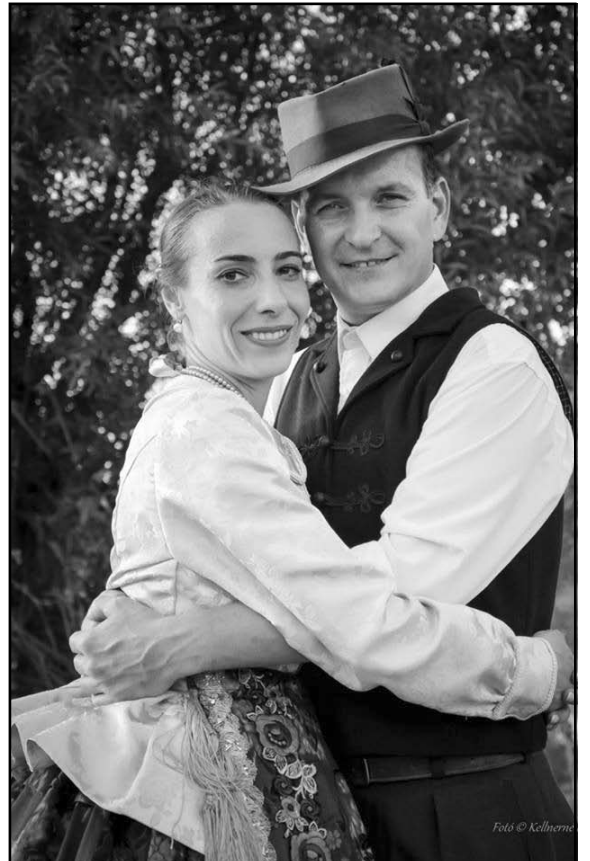
– *Mi a véleményetek a tánc más műfajairól? Érdeklődtek, nyitottak vagytok-e? Nem hajlamos-e az ember bezárkózni az általa művel kis világba?*

T. M. E.: Nyitottnak kell lenni a világra. A Táncművészeti Főiskolán sok műfajjal foglalkoztunk, sokat kipróbáltunk. Balett, társastánc, kortárs tánc... Mindegyikre volt egy-egy év, vagy akár kettő is, amivel foglalkoztunk. Ha olyan van a tévében, vagy Szekszárdon a Babits művelődési központban, mondjuk balettelőadás (nemrég például a kijevei balett volt), azt természetesen megnézzük, érdekel bennünket, kíváncsiak vagyunk rá. Én versenytáncos is voltam annak idején. Nyitottak vagyunk, mert minél többet tudunk, annál többek vagyunk.

– *Mi a véleményetek a különböző stílusok, műfajok ötvözéséről?*

T. M. E.: Ahogyan zenében is van jó és rossz példa, úgy a táncban is. Mi nem nyúltunk még ilyesmihez. Inkább az autentikus műfajt szeretjük.

T. Z.: Sokaknak talán egysíkúnak tűnhet az autentikus vonal, de ott is vannak erre lehetőségek. Viszont amikor valaki ilyesmit csinál, ahhoz nagyon felkészültnek kell lenni, s vigyázni, hogy az ember ne essen át a ló túldolalára. Ehhez nagyon magas szintre kell ismerni a műfajt, műfajokat, s nagyon el kell találni, hogy abból valóban valami jó szülessen. Addig nem is érdemes hoz-



zányulni, amíg valaki nem tudja betéve az autentikus anyagot. Ez szólistára, csoportra egyaránt vonatkozik.

– Álmodtok is tánccal?

T. M. E.: Nem...

T. Z.: Nem, beesünk az ágyba, s én ébren arról álmodom, hogy egy jó próba után hazamegyünk, és végre egy jót tudjunk aludni. (nevetés)

– Nagyon fontos eleme a munkátoknak, a színpadi megjelenésnek az öltözék, azaz a viseletek. Kiemelt figyelmet fordítotok erre is.

– Azt szerezzük meg mindig, ami kell. Ami nem csupán hasonlít, hanem, ami valóban olyan, mint az eredeti... Feltéve, ha nem sikerül valóban az eredetit megszerezni. Csanádon szerencsére ezzel nincs gond, mert vannak régi, eredeti, gyönyörű öltözeteink. De ha Dusnokon a mérai koreográfához mérai ruha kellett, akkor nyakunkba vesszük az országot s a határontúlt. Télen hóban-fagyban mentünk Méréba, s onnan hoztuk el a viseleteket Sándor Annáéktól. A kalocsaihoz Negyvenszállásról volt ruhánk, a székelyföldi viseletet Kecskeméten készítettük, de Pesten szőtték meg hozzá az anyagot az eredeti minták után. Mindig megpróbáljuk a legautentikusabb viseletet a táncosokra adni. Szerencsére a pályázatoknak és a Csoóri-pályázatnak köszönhetően erre meg is van a lehetőség.

– Mik a terveitek a közelebbi s távolabbi jövőre nézve?

T. Z.: Családalapítás. Most kicsit a saját csapatunkat építenénk. Persze jelenleg a csanádi csoporttal készülünk a hagyományörző csoportok minősítőjére, ez június 23-án, Bonyhádon lesz. Ők ugyanis már nagyon régen nem voltak minősítőn. Korábban az Örökség Gyermek Néptánc Fesztiválon vettünk részt Szegeden, Kiskőrösön, Székesfehérváron. Azóta az a generáció felnőtt, s őket most mint felnőtteket viszzük. Március 30-án a Tóth Ferenc versenyre megyünk, aztán nyáron Németországba a csanádiakkal, Markt Kastl településre.

T. M. E.: És mindemellett megnyitottuk a Bazsarózsa virágüzletet, mivel a családban van egy nagyon ügyes virágkötő (a húgom, Bernadett), aki már 15 éve ebben a szakmában dolgozik, így arra gondoltunk, hogy kellene egy üzlet, amit sajátjaként vihet. Akkor jött a választás, hogy kiadó lett ez az épület Érsekcsanádon. Végül a Bazsarózsa névre esett a választás, mert magyar, benne van Érsekcsanád címerében, és mert 2001-ben ezt a nevet adtuk a gyermektánc csoportunknak. Sok barát segített, mindent magunk csináltunk a táncosok, a barátok segítségével.

– Mit gondoltok a Fölszállott a páva sikeréről? Hozhat, hozott-e valami változást ez a műsor a néptánc megítélésében? Vannak még ingyenes fellépéseitek?

T. M. E.: Mi már nem kapunk ilyen felkérést. Sokat vissza is kell utasítani. Nálunk most már evidens az, hogy útiköltséget, zenekari és fellépti díjat fizetnek egy-egy szereplés alkalmával. Ez volna a normális, de nem volt ez mindig így. Most már nincs alkudozás. Nem csak szükséges elem vagyunk egy-egy rendezvényen... Ócska színpadba persze még bele-belefutunk itt-ott...

T. Z.: Azért a média ereje megmutatkozott a Páva kapcsán, a néptánc kilépett egy több évtizedes belterjes megjelenési világból a nagy nyilvánosság elé. Olyanokat is elért, akiknek nem volt soha kapcsolatuk a műfajjal, bár tudták, hogy van ilyen. A tipikus „népitánc” megfogalmazású emberek most döbrentek rá, hogy micsoda kultúránk, hagyományunk van. De azt, hogy ez a lendület kitart-e, majd csak 10 év múlva tudjuk meg.

T. M. E.: Lényeges volt az is, hogy nem csak hajnali ötkor vagy háromkor láthatnak népzene és -táncot a tévében, hanem főműsoridőben is. Egy jól kitalált, színvonalas műsor volt ez végre, melynek fókuszában a saját kultúránk állt.

T. Z.: Az, hogy most az egész kapott egy nagy lökést, csalóka is lehet, majd meglátjuk. Rengeteg jó műhely van az országban, sőt a tengerentúlon is: Kanadában, Kínában, Japánban is működnek együttesek, ahová az országból hívnak oktatókat. Ott is ápolják a magyar kultúrát, nem is akárhogyan. Ha továbbra is így működne, s megmaradna ez az intenzitás éveken keresztül, akkor nemzetközivé válhatna.

– A mai gyerekek, kamaszok egy része cikinek találja a néptáncot, a népzene. Sokan nem is tekintik valódi testmozgásnak. Erről mi a véleményetek?

T. M. E.: Régen, amíg csak hagyományörző együttesekként működtek az együttesek, falusi csoportok, ahol nem volt képzett táncpedagógus, nem volt az a tréning, bevezetés, kemény próba, majd a végén a levezetés, nyújtás sem. Ez ragadt meg a fe-



jekben. Mi adjuk az egyesületi igazolásokat, mivel heti két testnevelésóra (a mindennapos testnevelés délutáni foglalkozásai) kiváltható a tánccal. Lehet, hogy van olyan testnevelő, aki nincs tisztában azzal, hogy ez milyen komoly fizikai munka. Ilyenkor mondjuk a gyerekeknek, hogy meséljétek el neki, mit csinálunk. Ilyenkor kiderülhet, hogy a tesiórán sem kapnak ekkora terhelést. A gyerekek elmondjuk, hogy mit mondjon ilyen esetben. Ehhez persze tudnia kell, mi az a nagy érték, amit itt kap, mivel lesz ő több mindentől. Ha még sikereket is ér el, még inkább így van. A baráti köre is jobbára a táncosokból alakul ki.

Persze egy faluban sokkal könnyebb, mert általában osztálytársak, iskolatársak a gyerekek. Városban nehezebb, bár a Bartinában nem, mert az olyan presztízsű, nagy múltú együttes, hogy azt nem kérdőjelezi meg senki.

Fontos, hogy az osztályban a tanítók hogyan állnak hozzá. Nekünk ezzel szerencsénk van. Ha a tanárnak, tanítónak fontos, amit a gyerek csinál, eljön megnézni a műsort, megnézni a mi munkánkat, azzal példát is mutat nekik. Hiszen a cél valahol közös: a gyerek fejlődése.

T. Z.: A gyerek-szülő-pedagógus „szentháromság” adja az alapot. Ha megvan az egyetértés, a közös cél, akkor működik a dolog! ■

Karikatúrák a Tanácsköztársaság bukásától a második világháború végéig (1919–1945)

Tamás Ágnes

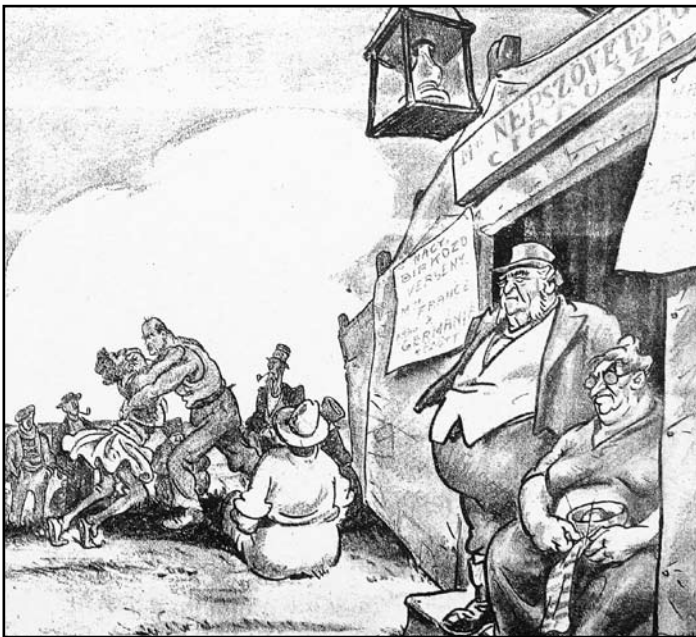
Gúnyrajzok a két világháború között

■ A 19. század végéhez közelítve a magyar politikai elit nemcsak a magyar szupremáciát és a Magyar Királyság területi integritását hangoztatta egyre erőteljesebben – szemben a nem magyar nemzetiségi mozgalmak autonómiakövetelései –, hanem már egy Nagymagyar Birodalom álomképei is egyre gyakrabban felsejlettek. A nemzeti önbizalom megnőtt, az identitás részévé nemcsak a Szent István-i Magyarország integritása vált, hanem a kultúrfölény hirdetése is a nemzetiségi társadalmakkal szemben. Ilyen nemzeti elbizakodástól túlfűtött időszakot követték az első háború véres évei, majd a kiábrándulás Woodrow Wilson amerikai elnök szavahihetőségéből, ígéreteiből. A nagyarányú területvesztés pedig sokként ért sok realista állampolgárt is.

Bár az első világháború befejeződött, a sajtóviszonyok még éveken keresztül emlékeztettek a háborús viszonyokra. A Tanácsköztársaság bukása után, 1919. szeptember végétől – előzetes engedélyhez és kiutalt papírmennyiséghez kötve – még mindig háborús jogszabályi környezetben, de az olvasók ismét kézbe vehették a proletárdiktatúra vezetői által betiltott, illetve meg nem jelent újságokat. A cenzúrát a trianoni békeszerződés ratifikálása után 1921 decemberében törölték el, ám a Horthy-korszak végéig érvényben maradt két, 1920. évi miniszterelnöki rendelet. Az egyik az időszaki lapok – így a vicclapok – kiadását a mindenkor miniszterelnök engedélyéhez kötötte, a másik pedig széles körű jogkört biz-

tosított a belügyminiszternek bizonyos sajtótermékek betiltására. A korszak vége felé, az újabb háborús helyzet közeledtével az 1938. évi 18. tc. a részleges cenzúrát ismét életbe léptette, s ebben elrendelték, hogy nyomtatás után, de a terjesztés előtt az időszaki kiadványok egy-egy példányát el kell juttatni az ügyészséghez. A sajtó működése tekintetében a sajtókamara felállításával az „első zsidótörvény” (1938. évi 15. tc.) hozott további korlátozó rendelkezéseket.

A korábbinál kevesebb élclapot publikáltak, az első megszűnési hullám a Nagy Háború utáni években következett be (1918–1921), majd a korlátozó jogszabályok nyomán a nagy múltra visszatekintő humoros sajtótermékek sem kerülhették el nyomtatásuk befejezését, a *Borsszem Jankó* például 1938-ban látott utoljára napvilágot. Újdonság viszont, hogy ebben az időszakban jelent meg és hódított teret a karikatúra a politikai napi- és hetilapokban is. A már a dualizmus korában is rajzoló művészek névsorát pedig kiegészíthetjük *Forrai Zoltán*-nal, *Gömöry Imré*-vel, *Szűr-Szabó József*-vel vagy *Pintér Jenő*-vel, de a korszak talán legkiemelkedőbb karikaturistája a nagy munkabírású *Gáspár Antal*, a *Borsszem Jankó* ekkori szerkesztője volt.

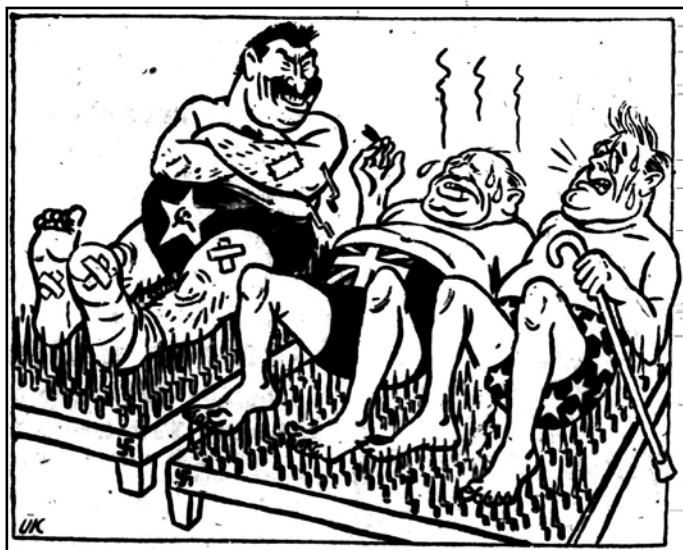


A Népszövetség mint cirkusz (Borsszem Jankó, 1923).

gial utalások száma csökkent, illetve csak a legismertebb bibliai és ókori történetek kaptak teret akár kül-, akár belpolitikai eseményeket tárgyaló torzrajzokat vizsgálunk.

Az első világháború után új tematikaként hódítottak teret a vesztes ország sorsával foglalkozó torzképek. Megrajzolták a béketárgyalásokra készülő magyar delegációt, a hosszára nyúló tárgyalásokat, majd fájdalmukat a területvesztés miatt. A katonai megszállás alatt álló Magyarország politikai propagandájának fontos elemei közé tartozott a Magyar Királyság területi integritásának hirdetése. E történeti érvet hangsúlyozta a propaganda – az etnikai–nemzetiségi határok talán realisabb célkitűzéseivel szemben –, így az élclapokban is elsősorban ez kapott helyet. Mindezzel párhuzamosan felbukkant az újonnan megalakuló szomszédos országok iránti ellenszenv, területi követeléseik elutasítása, a küzdelem (még a Tanácsköztársaság időszakában az északi-hadjárat, majd a nyugat-magyarországi felkelés) a határok kedvezőbb meghúzása érdekében.

Többször feltűntek a kortárs plakátokról, képeslapokról és használati tárgyakról jól ismert „Nem! Nem! Soha!” szlogenhez kapcsolódó rajzok. A „Nem! Nem! Soha!” üzenet és a Magyar Királyság, illetve abból kihalva a megszállt területek térképe látható 1919 decemberében a *Mátyás Diák* rajzán a háttérben, mégis szinte központi elemként, miközben Hungaria, a Magyarországot szimbolizáló fiatal nő búcsúzik *George Clerktől* (Mátyás



Sztálin, Churchill és Roosevelt egy horogkeresztes szöges ágyon (Magyarország, 1944 augusztus)

Diák, 1919. december 7.). Sir George Clerk a brit külügyminisztérium megbízottjaként tartózkodott Magyarországon, ő állapodott meg *Horthy Miklóssal*, hogy a román seregek kivonulását követően Horthy veheti át a hatalmat Budapesten. A térkép motívum természetesen a szlogen nélkül is különösen alkalmas volt a területi veszteségek szimbolizálására, így számos alkalommal találkozhatunk ezzel a szemléltetőeszközzel a karikatúrákon. A térkép mellett a területi veszteségek – hosszú tradíciókkal rendelkező – ábrázolási módja még a nemzetet vagy az országot szimbolizáló test megcsonkítása. Egy esetben például két kezét veszítette el Magyar Mihály, a magyarokat jelképező alak, amikor *Alexandre Millerand* francia elnök békítőleg lépett fel, s arra kérte őt és egy román fegyverest, hogy fogjanak kezét, ám Mihálynak egyetlen keze sem maradt, mivel mindkét végtagját („Erdély”, „Nyugat-Magyarország”) a román szűrjéhez varrva látjuk (Mátyás Diák, 1920. október 17.).

Az amputációk motívumához szorosan kapcsolódnak az orvos–beteg situációk, mivel az orvosok általában műtétet hajtanak végre a kiszolgáltatott helyzetben lévő, betegként ábrázolt vesztes országokon. Területvesztés vagy háborús vereség esetén ez az allegória a vesztes fél nem ritka megjelenítési módjára az európai karikatúrákon. Megfigyelhetjük, hogy a budapesti élclapok a nagyhatalmak képviselőit ábrázolták orvosként, s nem az újonnan megalakuló országokat. A Mátyás Diák karikatúrájában Hungária fekszik leszíjazva a műtőasztalon, „a sebészek” pedig *David Lloyd-George*, *Georges Clemenceau* brit és francia miniszterelnökök, illetve Wilson „professzor”, akik közül az utóbbi figyelmezteti kollégáit: „*Talán jó lesz várnunk a műtétig, uraim. Elpusztulna a beteg.*” A doktorok mellett szikék várják, hogy mikor kezdődhet a beavatkozás, de a karikaturista reméli, hogy Wilson elnök mértékletességre tudja kényszeríteni majd az európai politikusokat (Mátyás Diák, 1919. január 12.). Az orvosokat és beteget ábrázoló képek a későbbi években az ugyancsak vesztes Németország situációját bemutató gúnyrajzokon is teret kaptak.

Már átvezet a következő motívumhoz, a fájdalom reprezentációjához az a kép, amelyen megröngtenezeti *Raymond Poincaré* francia elnök és *Edvard Beneš* a magyar férfit, akinek a szíve helyén helytelen alakzatot látnak: Nagy-Magyarország térképe sejlik fel a röntgenen (Borsszem Jankó, 1922. szeptember 17.). Az élclapok jellemző vonása a területi veszteségekhez kapcsolódó ábrázolásokon a fájdalom, a szenvedés illusztrációja – akár a krisztusi szenvedéstörténet formájában –, 1920-ban még nem teljesen reményvesztetten. A Má-

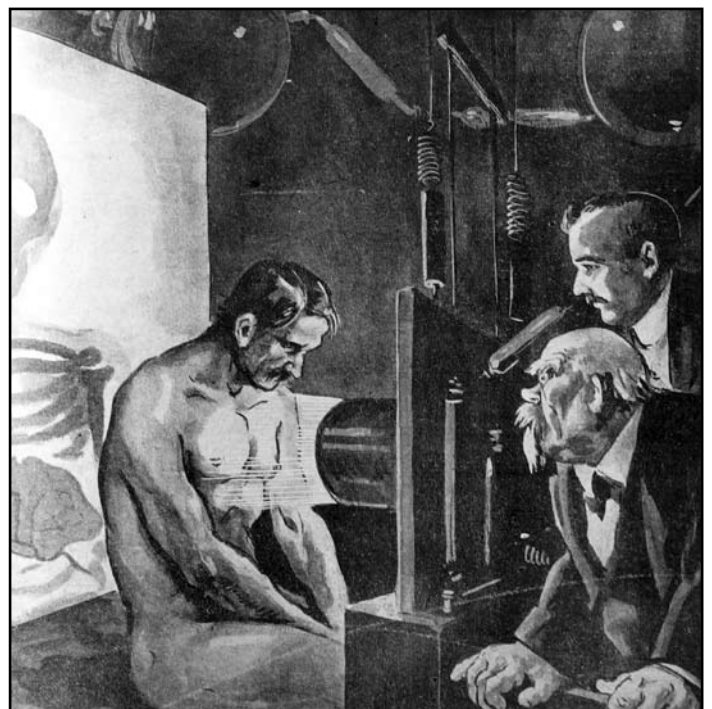
tyás Diákban először 1919 karácsonykor látható az elkeseredettség gondolata, amikor Magyar Mihály nem tudja feldíszíteni a karácsonyfáját, mert annak ágait (Erdély, Bánát, Tót föld, Szerémség, Nyugat-Magyarország) leszaggatták, de az alsó, megmaradt fenyőágon még ég egy gyertya, a „reménység”, amely beragyogja az egész szobát (Mátyás Diák, 1919. december 28.). Az 1920-as évek derekától e tematika helyét egyre inkább átveszi a revízió hirdetése. Ekkor is megrajolták a magyarok szenvedését, veszteségeit, azonban ekkor már ennek felülvizsgálatára fókuszáltak, próbáltak reményt kelteni az olvasókban.

A két világháború közötti időszakban – a magyarság helyzetének tárgyalása nélkül is – jellemző a győztesek ábrázolása. A kisantant-országokat, amelyekben az egykori monarchiabeli nemzetiségek önálló államalakítókká váltak, sokszor a dualizmus korából átörökített figura testesítette meg: vonásaik, tulajdonságaik, öltözetük mit sem változott az eltelt évtizedek alatt. Ez alól kivételt Csehszlovákia képez, mivel „csehszlovák” figura nincs a dualizmus korában: őket leggyakrabban Beneš szimbolizálta (a 19. században a cseheket és a szlovákokat másféleképpen perszonalifikálták). Természetesen a román és a jugoszláv politikusok is teret kaptak karikatúrákon. Magyarország fenyegetve érezte magát a kisantant-országoktól és azok nyugat-európai támogatottságától, gyors ütemű fegyverkezésüktől, de a szomszédos államok is veszélyként tekintettek – a Habsburg-restauráción kívül – Magyarország revíziós céljaira.

A kisantant megjelenítésekor visszatérő motívum, hogy kezelhetetlen, rossz gyermekek, akiket az antantországok, a szülők – a mama, a Franciaországot tradicionálisan megtestesítő *Marianne* és a papa, a briteket szimbolizáló *John Bull* – nem jól neveltek, illetve nem tudnak megnevelni. Kisgyermekként való gyakori ábrázolásmódjuk nem csupán azért történhetett, mert a névhasználatból adta magát, hogy az antantországok a szülők, míg a kis-

antant-országok a gyermekek, hanem azért, mert a gyerekként való ábrázolás a karikatúrákon hosszú tradíciókkal rendelkező vizuális lealacsonyító eszköz volt (Magyarság, 1933. március 19.). A 19. század második felének torzrajzain a balkáni országokat általában – alacsonyabb fejlettségi szintjük és vélt műveletlenségük következtében – rendszeresen reprezentálták a gyermek metaforán keresztül, amivel éretlenségüket, önállótlanágukat és alsóbbrendűségüket szimbolizálták. Ezzel a módszerrel a 20. században hirdethették a magyar felsőbbrendűséget, kultúrfölényt, így nemcsak a karikatúrahagyományba illeszkedett, hanem a kormánypropaganda céljaival is könnyen összeegyeztethető volt. A neveletlen kisgyerekek törnek-zúznak, egymással is verekednek, ami ugyancsak állandó fejtorést okoz a szülőknek: sem az antant-, sem pedig a kisantant-országok viszonya nem konfliktusmentes. Amikor a gyerekek mérgesek, játékaikat (fegyvereket, kézigránátot) szüleikhez vágják, a magyar alkotók szerint hálátlanok, pedig sok mindent – például magyar területeket – kaptak felmenőiktől. Az átalakuló európai kapcsolatokra, ha nem mérgesen, akkor ijedten válaszoltak a kisantant-gyerekek, és rögtön szaladtak szüleikhez, keresték azok oltalmát.

A gyermekmetafora mellett a 19. századi tradícióknak megfelelően többször megrajolt elem a házasság és a szerelem: valamely kisantant- és antantország kapcsolata megromlik, szerelmük elmúlik, ami reményt adhatott a szövetség felbomlása, hosszabb távon a magyar revíziós célok elérése tekintetében. A nász gyakori szereplője a francia Marianne,



Poincaré és Beneš vizsgálják a magyar férfit (Borsszem Jankó, 1922)

mert közismertek voltak az első világháború időszakáig visszanyúló cseh–francia és román–francia kapcsolatok, illetve a jugoszláv–francia közeledési törekvések az 1920-as években.

A nyugat-európai országok, a győztesek további két tematikus egységbe sorolható karikatúrákon kaptak gyakran helyet: egyrészt a Nemzetek Szövetsége ábrázolásakor, másrészt a lefegyverzés kapcsán. A Nemzetek Szövetségének Magyarország is tagja lett, sőt a *Bethlen István* vezette kabinet kölcsönt is vett fel tőle az ország gazdasági talpra állítása érdekében. Így a kölcsönfelvétel is karikatúrák témájává vált, de nem ez dominált. A Nemzetek Szövetségénél volt mód arra, hogy a határon túlra került magyar kisebbség érdekében intézkedéseket szorgalmazzon a kormányzat. Ezek a tárgyalások azonban elhúzódtak, s a karikatúristák értékelése szerint kevés eredményt hoztak. Másféle események kapcsán is azon meggyőződésüknek adtak hangot, hogy a Nemzetek Szövetsége nem tudja ellátni funkcióját, háborús konfliktusokat nem tud megelőzni, nem képes kezelni azokat. Ennek következtében tehetetlen szervezetként ábrázolták, ráaggatva a „sóhivatal” megnevezést, illetve rendezetlen, szervezetlen cirkuszként, amely a karikatúristák bevett degradáló eszköze volt már a 19. században is (Borsszem Jankó, 1923. szeptember 9.). A Nemzetek Szövetségének célja, az álta-

lános lefegyverzés ugyancsak a gúny céltáblájába került a budapesti karikatúrákon. Magyarországnak nem gyarapíthatta fegyvereit, sőt a trianoni békeszerződés következtében csekély létszámú hadsereg fenntartására adódott csak lehetősége, míg szomszédai és a nyugati országok egyre inkább gyarapították fegyverarszámukat – szemben a leszerelésről szóló retorikával. *Pax*, a béke istennője egy felhő tetején ülve szomorúan, tehetetlenül nézi, ahogy Beneš,

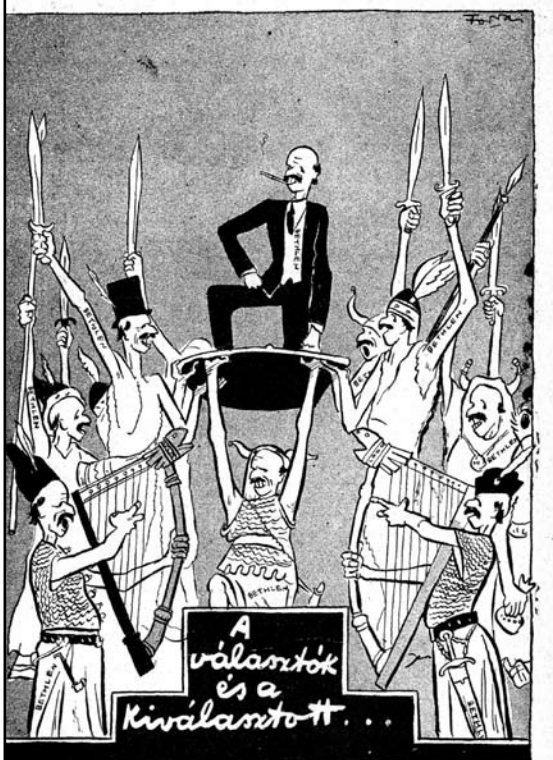
Raymond Poincaré francia miniszterelnök, a szovjet figura és *Benito Mussolini* olasz kormányfő kertészkednek. A fákon, amelyeket nagy gonddal öntöznek, különböző fegyverek nőnek: csatahajó, repülőgép, ágyú, géppuska, kard. A háttérben a „Népszövetség” feliratú ház bújik meg, s a politikusok tevékenységét *Pax* kommentálja: „*Mi ez? Rügyezés vagy ürügyezés? Még szerencse, hogy a fák nem nőnek az égig!*” Megfigyelhetjük azonban, hogy Mussolinié nemsokára az égig fog érni (Borsszem Jankó, 1928. április 1.). A fegyvercsökkentésre irányuló szerződések és lefegyverzési konferenciák a karikatúrákon maró gúny tárgyává váltak, s a képek szereplői vagy a vezető politikusok, vagy pedig *Pax* és *Mars*, s egyre inkább úgy tűnt az 1930-as évek közepétől, hogy a Háború és a Béke küzdelmét *Mars* fogja megnyerni: küszöbön áll az újabb vérontás. Ennek jegyében „*Az új »Mars-kutatás«*” című torzképen pedig azt láthatjuk, amint a Földről egyre hosszabb fegyvereket („fegyverkezési verseny”) irányítanak a hadisten arcát és sisakját megformáló távoli, idegen bolygó felé, aki ezt nevetve konstatálja: „*Egyre jobban igyekeznek műszereikkel – megközelíteni*”, egyre közelebb kerül a Föld a háborúhoz (Magyar-ság, 1937. február 21.).



Churchill és a sok sebből vérző brit oroszlán

Ebben az időszokban is találhatunk szép számmal csupán belpolitikai vonatkozású karikatúrákat. A korábbi évtizedekhez hasonlóan egy-egy nagyobb vitát kiváltó törvényjavaslat megmozgatta a rajzolók fantáziáját. Ilyen volt például a numerus clausus, az egyetemi hallgatói létszámot szabályozó törvény, illetve annak módosítása. A törvénymódosítás tárgyalásának hónapjaiban (1927–1928) *Az Ojság* című zsidó vicclap – kételyeit is kifejezve – megelőlegezte Bethlennek a sikert, aki a numerus clausus sarkányát szúrja le (*Az Ojság*, 1927. október 30.). Az 1920-as években a belpolitikai küzdelmekről szóló gúnyrajzok jellemző darabjai Bethlen István manőverezéseit ábrázolják, amint megpróbálja irányítani az Egységes Pártot. Deák Ferenchez hasonlóan, akit az osztrák–magyar kiegyezést (1867) követő időszakban gyakran jelenítettek meg „*Ferenc gazda*”-ként, Bethlen is gazdaként látható, aki próbálja terelni a nyáját (a párttagokat, az országgyűlési képviselőket), a szélsőséges elemeket pedig kiutasítja, igyekszik kordában tartani a szélsőjobb oldali politikusokat. Amikor azonban már tíz éve a miniszterelnöki székben ült, gúnyos karikatúra jelent meg a Borsszem Jankóban: Bethlent – a pajzsra emelés honfoglaláskori szokásának megfelelően – a magasba tartják. A választók helyett is Bethlent pillanthatjuk meg, s a választott is Bethlen. Az alakok ruházata (kivéve a felemelt figuráét) szintén emlékeztet a honfoglalás korára, amikor Árpád fejedelmet emelték pajzsra (Borsszem Jankó, 1931. június 15.). A politikusportrék sem tűntek el, de számuk visszaesett a korábbi évti-

Éljen Bethlen István!



...És tíz esztendő alatt megérte vala a Vezér, hogy mind a választóit saját képére formálta át.
A pajzsra emelt Bethlen István (Borsszem Jankó, 1931)

zedekhez képest. A miniszterelnökök, vezető politikuskok tipikus ábrázolásmódja azonban jól megragadható, jellemző a két világháború közötti rajzokon is.

1927-től, az olasz–magyar kapcsolatfelvételtől kezdve egyre gyakoribbá váltak a külpolitikai nyitás eredményeit bemutató karikatúrák. Eleinte Mussolini és Bethlen tűnik fel a képeken, majd a német és osztrák politikuskok is (Hitler nem gyakran). A Németországban zajló eseményeket óvatosan kommentálták a rajzolók, majd Magyarország jobbratolódását visszatükrözve egyre többször jelentek meg a tengelyhatalmak, s a revízió hirdetése is egyre jellemzőbbé vált. Ennek a lendületet *Lord Rothermere* magyarországi látogatása adta meg 1927-ben. A brit sajtómágnás cikket jelentetett meg Magyarország méltánytalan helyzetéről „*Hungary's Place in the Sun – Safety for Central Europe*” (Magyarország helye a nap alatt. Biztonságot Közép-Európának) címmel, s ezt követően – és a naphoz társított pozitív üzenet miatt – a karikatúrákon a revízió sokszor bukkant elő nap formájában. Az égitest lesüt a magyarokra, elhozza – a kikötözött vagy ketrecbe zárt, megalázott – magyarnak a jogos kárpótlást – sugallták a karikatúrák az 1930-as években (Magyarság, 1928. március 10.).

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a karikatúristák felhasználták a 19. századból örökölt, jól ismert motívumokat, de válogattak ezek közül, jelentősen csökkentve azok sokszínűségét. A történelmi események következtében azonban új témák és új elemek is kerültek a repertoárjukba.

Második világháborús karikatúrák

A második világháború alatt ismét szigorú cenzúrával kellett számolni az alkotóknak. Bár megszűntek a tradicionális élclapok, a napilapokban továbbra is publikáltak karikatúrákat, illetve egy egyre erőteljesebb antiszemita propagandát hirdető élclap (*Drótkefe*) is napvilágot látott 1940 és 1944 között. Ekkor már az önreprezentáció sokszor nem a tradicionális Magyar Mihályon vagy Hungarián keresztül történt, hanem szélsőjobboldali szimbólumokkal, ezeket ruházták fel a rajzolók pozitív tulajdonságokkal.

Az ellenség ábrázolása jóval egyszerűbb elemekkel történt, mint az első világháború alatt. Továbbra is teret kaptak a vezető politikuskok, a nemzeteket megtestesítő férfiak és a címerállatok. A Nagy Háborúhoz hasonlóan ekkor is feltűntek a honatyák vagy a címerállatok sebesülten. Az egyik karikatúrán például a brit oroszlánt láthatjuk, amint vesztésre áll: egyik lába amputálva, vérzik, a kép üzenete szerint már nem bírja sokáig a küzdelmet, azaz közeli a Harmadik Birodalom győzelme (Magyarság, 1942. május 19.). Az antantországok vezetői

közül a háború első éveiben *Winston Churchill* szerepelt gyakran, majd a háborús események kronológiáját követve – a Szovjetunió megtámadását követően – *Sztálin*, később az amerikai elnök, *Franklin D. Roosevelt* is az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése után sokszor a gúny cél-táblájára került. A szövetségesek gyakran szerepelnek együtt a torzrajzokon. Az egyik ilyen képen Sztálin, Roosevelt és Churchill látható, amint egy horongkeresztes, szöges ágyon fekszenek. A kínzást Sztálin jelentősen jobban tűri, mint nyugat-európai politikustársai. (Magyarság,

1944. augusztus 24.) Ez az ábrázolásmód nem véletlen: a magyar karikatúrákon Sztálin kegyetlen gyilkosként „tündökölt”, aki rendre kínozza az embereket, ítélet nélkül végzi ki őket, katonáit pedig gond nélkül feláldozza. A *purifikátor* című rajzon Sztálin egy koponyából épített magaslaton áll, kezéről vér csepeg, a háttérben, a karikatúra bal oldalán tarkón lónek egy embert, míg a jobb oldalon férfiak akasztófaikon lógnak. Az ironikus képalírás szerint a szovjetek nem bánnak rosszul a német hadifoglyokkal, amit alátámasztanak a diktátor szavai: „*Az én katonáim ehhez vannak szokva, a német bánásmód pedig nem felel meg az emberiség törvényeinek...*” (Magyarság, 1941. november 29.).

A propagandakarikatúrákról elmaradt az ókori, bibliai jelenetek jelentős része, csupán a nagyon könnyen értelmezhető szcenáriókat használták a rajzolók. Mivel háborús korpuszt vizsgálunk, nem meglepő, hogy Mars továbbra is szerepelt a gúnyrajzokon. A bibliai elemek közül pedig kiemelhetjük a Paradicsom ábrázolását, azonban az egyik képen egy sajátos kontextusban. A *Drótkefe* karikatúrájában (*A szovjetparadicsom végnapjai*), „Sztálin Ádám” és „Bolszeviki Éva” beszélget, s miközben Éva egy koponyát nyújt Ádám felé egy akasztófa alatt állva, amelyen végigtekeredik egy kígyó, a férfi a következőket mondja a nőnek: „*Menekülnünk kell a szovjetparadicsomból. Nagyon telezabáltuk magunkat a tiltott fa gyümölcséből!*” Az első pár igen visszataszítóan jelenik meg, elég kövéren, jóllakottan, az akasztófa tetejére pedig egy létra is vezet, ahol további emberi koponyák várnak elfogyasztásra. A rajz a végtelenségig degradálta a Szovjetuniót, mivel azon már a kannibalizmus



Churchill a whisky-tengerben fuldoklik (Drótkefe, 1942)

vádja érhető tetten (Drótkefe, 1941. július 11.). Az antiszemita képeken a zsidók (és a zsidósággal összefüggésbe hozott bolszevikok) mindenért okolható, totális ellenséggé váltak. A Nagy Háborúhoz képest a második világháború időszakában a vizuális degradálás új eszközeként alkalmazták a zsidó jelképeket, jellemzően ítélt tulajdonságaikat, s a szövetségesek lejáratását szolgálta, ha zsidó szimbólumokkal, vonásokkal vagy zsidókkal együtt láttatták őket. Az antiszemita torzképek közül még finomabb változat az, amikor Churchillt a karikatúra üzenete szerint csak a zsidó likőr mentheti meg (Drótkefe, 1942. április 10.). Ezen Churchill whisky-tengerbe merül el az Unicum a korszakban jól ismert plakátját utánzó gúnyrajzon, amelyen az italosüvegre egy Dávid-csillag került.

A második világháborús képeken megfigyelhető, hogy azok igen egyszerű szimbolikával nyíltan támogatták a fasiszta–náci ideológiát. Közös vonása ekkor az újságoknak, hogy pacifista hangokat semmilyen módon sem szólaltattak meg, belpolitikai kérdéseket ritkán tárgyaltak, a háttérben a háttérben még annyira sem említették, mint az első világháború idejében.

A karikatúrákon az egyetemes ellenséggé vált zsidók ábrázolása kapcsán az is kimutatható, hogy eleinte az amerikaiak zsidó kötődéseit vizualizálták a pénz és a tőzsde motívumain keresztül, majd ahogy az ellenségek sorába lépett a Szovjetunió, az első képeken azonnal felbukkant – az addigra Magyarországon már jól ismert – bolszevik–zsidó kapcsolat. (Az írás a *Bajai Honpolgár-estek keretében, az Ady Endre Városi Könyvtárban 2018. szeptember 26-án elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata.*) ■

Járványok és a globális klímaváltozás

Hágen András

■ Napjaink egyik legégetőbb problémája az ember által globálisan felgyorsított, melegebb klíma. A Föld történetében számos olyan esemény történt, amikor megváltozott a bolygó éghajlata. Az emberiség írott történetében is megfigyelhető volt egy klímaváltozás, amely jelentősen befolyásolta a gondolkodó Homo sapiens fejlődését.

A környezettörténeti kutatások során számos olyan korabeli feljegyzést találtak, melyek az ún. *kis jégkorszak* jeleit őrzik. A középkor eleji klímooptimumot követően egy másfél évszázados (kb. 1300-1450 között) átmeneti időszak következett, extrém időjárási eseményekkel. Az éghajlat változékonysága a mezőgazdaságra nem gyakorolt pozitív hatást, különösen az adott kor alkalmazott mezőgazdasági technikája mellett. Súlyos hiányok léptek fel az élelmiszerellátásban. Ez különösen akkor fontos, ha a népességszám a korábbi klímooptimumnak köszönhetően megsokszorozódott. Tehát minél kevesebb élelmiszer jut a megnövekedett népességnek, annál alultápláltabb lesz a társadalom. Ennek következménye lehetett a középkori pestisjárvány. Jelen tanulmányban rámutatok az éghajlat változékonysága – és az ennek hatására kevesebb élelmiszer – és a járványok közötti kapcsolatra. A kutatásnak köszönhetően nyolc ciklust sikerült elkülönítenem. Ezeknek a

ciklusoknak a záróakkordja az egymást követő rossz termésű évek után minden esetben pestisjárvány volt.

Bevezetés

A „betegség” szót gyakorlatilag minden rosszullét, gyengélkedés vagy az egészségestől eltérő állapot jelölésére használják. A legtöbb esetben ez valamelyik szerv (pl. szív) elégtelenségét vagy idegen anyag által előidézett rendellenességét jelenti. Az elmúlt századok legjelentősebb betegségei a ragályos betegségek voltak. Ezek többsége hosszú múlttal bír. Ha visszatekintünk a történelemben, láthatjuk, hogy majdnem minden kornak megvolt a maga betegsége. A VI. és a XVII. századnak a *pestis*, a XIX. századnak a *kolera*, a XX. századnak a *spanyolnátha*, és még sorolhatnánk. Ezek közül sok még ma is meghatározó betegség, a két legjelentősebb a *tuberkulózis* és a *malária*, melyek közül az előbbi közel négymillió ember életét követeli évente, míg az utóbbi 2,5 millió emberét.

Indokolt azt is tisztázni, hogy mi is pontosan a *járvány*. A járvány ugyanazon betegségnek sokszoros, egyidejű fellépése bizonyos, kisebb-nagyobb terület lakói között. Olyan vírusos, bakteriális megbetegedések, melyek gyorsan és könnyen képesek emberről emberre terjedni. Léteznek olyan járványszerűen fertőző betegségek, melyek nemcsak hogy

nem különösképpen veszélyesek, de azok akár az életünk szerves részei is lehetnek. Járványnak nevezünk minden olyan megbetegedési hullámot, mely egyszerre, gyorsan képes akár nagy területen is elterjedni. Napjaink társadalmának egészségét is meghatározza, hogy elegendő élelmiszer és ivóvíz álljon az emberek rendelkezésére, tudományosan bizonyított tény ugyanis, hogy az alultáplált, legyengült szervezet könnyebben fertőződik meg és kap el valamilyen végzetes betegséget. A XX. század éhínségkríziseivel foglalkozó ENSZ-publikációk rámutattak a járványbetegségek (tuberkulózis, tífusz és vérhas) és az éhezések közötti kapcsolatra. Az még a jövő titka, hogy a tudományos tényekkel alátámasztott globális klímaváltozás milyen hatással lesz a mezőgazdaság alakulására, de hogy a történelmi múltban milyen hatással volt a szeszélyessé vált időjárás

a mezőgazdaságra és ebből következően az emberiségre, azt már korabeli feljegyzésekből közvetve tudjuk. Történelemóráinkon már tanultunk arról, hogy a XIV. században (1348-50 között) a végzetes „fekete halál” söpört végig Európa országain. A következőkben ennek a századnak a bemutatása következik abból a szempontból, hogy az éghajlat és mezőgazdaság változásai milyen szerepet játszottak a betegségek kialakulásában.

A középkori agrárkultúra

A középkori klímooptimum (900-1300-ig) idején kialakult kezdetleges agrárkultúra elegendő élelmet biztosított a lakosságnak. Kiugróan magas termelés jellemezte Észak-Itáliát, Flandriát, Île-de-France-ot, Artois-t és Norfolkot, de Európa többi része is bőségesen megélt ebben az időszakban. A lakosság nem volt rákényszerítve a fejlesztésekre, így a földesuraknak sem állt érdekében az innováció. A következő kép jellemezte a feudális társadalmat: a földesurak alanyi jogon elvették a rájuk eső részt, a többi pedig megmaradt a termelőnek, a jobbágnak. A középkori klímooptimumnak köszönhetően a jobbágyok jelentős többletet tudtak termelni, ami „demográfiai robbanást” indukált, vagyis a szülők már el tudták tartani gyermekeiket. Ez a folyamat egészen 1315-ig tartott, amikor is egy hétéves ínséges periódus köszöntött Európa lakosaira. Az éhínség különösen a Brit-szigetek, Oroszország, Skandinávia és a Földközi-tenger lakosait tizedelte meg. E népességcsökkenés egyik oka a klímooptimum idején felduzzadt lakosság volt, a kezdetleges agrárkultúra ugyanis nem tudta táplálékkal ellátni a társadalmat. A másik ok a raktározás hiánya volt, a harmadik pedig az élelmiszerelosztásból eredő különbségek, vagyis hogy a háborúk és polgárháborúk főszereplőinek (a katonáknak) ellátására fordították a legtöbb terményt. Mindezen tényezők együttesen járultak hozzá az éhínség kialakulásához, amelyet a XIV. században egy régi-új járvány felbukkanása tetéztet: a „fekete halálé”.

Mi a pestis?

A pestisnek négy formája ismert. Az első a legismertebb: a *bubópestis*, a második a *szeptimias pestis*, a harmadik a *tüdőpestis*, míg a negyedik az enyhe tünetekkel járó pestis. A középkorban a bubópestis keserítette meg az emberek életét. Hordozói a patkányokon élő egyszerű bolhák voltak. Némely rágcsáló immunis a pestisre (pl. az Afrikai szavannákon élő gerbil egér), de a patkány és az izeltlábuak osztályához tartozó bolha nem. A bolhák elpusztulnak a pestistől, de

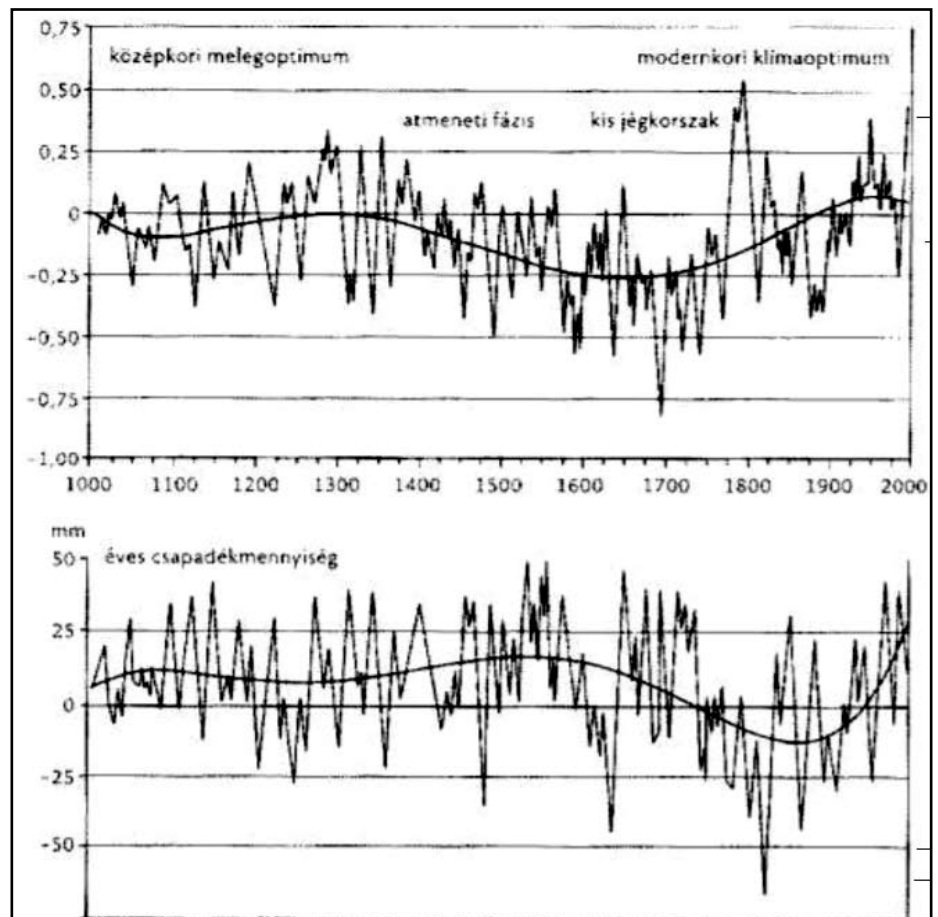


Pestisdoktor a nagy járványok idejéből

éppen halálukkal terjesztik azt. Amikor a bolha megbetegszik, a szaporodó pestisbaktérium a bolha emésztőrendszerében a megalvadt vérrel keveredve elzárja a bélcsatorna egy szakaszát. A rovar éhezni kezd, mindenre ráugrik és megharapja, hogy bárhonnan is, de vérhez jusson. Természetesen mindegy, hogy honnan szerzi be táplálékát, ugyanis az elzáródott bélcsatorna miatt ez éhségét nem csillapíthatja. Így, ahogy egyik gazdáról a másikra költözik, csípésével terjeszti a kórt. Európában az első nagy pestisjárvány a VI. században volt, amikor is az 535-ben (az Indonéziai Szunda-szoros vulkánjának kitörése miatt) bekövetkezett globális klímaváltozás miatt 540 után kitört a járvány (l. a következő fejezetet). Ezután Konstantinápoly 500 000 lakójából 100 000 maradt életben. A járvány ismét kitört a XIV. században, amikor is 1346-ban a Krím-félszigeten található Kaffa erődjébe az ostromló kipcsakok katapultjakkal pestisben elhullott katonáikat lőtték be. A járvány megjelent a városban, ahol több ezer genovai lakos is tartózkodott. A járvány miatt sokan elmenekültek Kaffa várából, így a pestis eljutott Konstantinápolyba, majd Velenecébe, Messinába, Genovába és Marseille-be, és onnan szétterjedt az egész kontinensre, köztük Magyarországra is.

Történelemalkító vulkánkitörések

A Föld kialakulását követően a vulkáni működés az egyik legfontosabb természeti építő folyamat. A vulkáni aktivitásnak léteznek építő és pusztító hatásai is. Az építő hatás többek között abban fejeződik ki, hogy kitörésével gyarapítja a földkérget, szárazföldeket hoz létre, amelyet gyorsan birtokba vesz az élet. Pusztító tevékenységei például a lávaömlés szárazföldekre, vagy a robbanásos kitörés során a troposzféraig jutó hamuanyag, amely visszahullva mezőgazdasági területeket tehet terméketlenné, vagy a vulkán parazita kráteréből kitörő „izzófelhő” (piroklaszt-ár), amely Pompeii városának pusztulását is okozta. A vulkáni működésnek nemcsak földtani és morfológiai tulajdonságai ismeretesek, hanem éghajlat-módosító hatásai is. Egy-egy vulkánkitörés során megbomlik a légkör kémiai és dinamikai egyensúlya, a légkörbe jutó vulkáni gázok hatására. E vulkáni gázok vízgőz, széndioxid, kén-dioxid, hidrogén-klorid és hidrogén-fluorid elegyből állnak. Ezek közül a kén-dioxid kémiaiilag a legaktívabb, és egyben ezáltal a legpusztítóbb is. A robbanásos vulkánkitörés során a vulkáni gázok az atmoszférába jutnak, ahol a troposzférában reakcióba lépnek a vízgőzzel, és kénsav-aeroszol jön létre. A kénsav-aeroszol elnyeli a földfelszínről érkező infravörös sugarakat is, ami a sztratoszférára felmelegedését idézi elő. Ennek hatására megváltoznak az Északi-sark és az Egyenlítő



1.ábra: Hőmérséklet- és csapadékmennyiségek ingadozása az elmúlt 1000 évben Közép-Európában, Rüdiger Glaser környezettörténész kutatásai alapján. Közli: Behringer, W. 2010: A klíma kultúrtörténete. Corvina kiadó, 343. o.)

feletti légrétegek hőmérsékleti különbségei, ezáltal a troposzféra felső részén jelentősen gyengülnek a nyugatias áramlatok. A kiterjedt aeroszolfelhők alatt kevésbé melegszenek fel a szárazföldek, így csökken a szárazföldek és az óceánok közötti hőmérséklet-különbség. E folyamatnak tulajdonítható, hogy a monszonáramlatok gyengültek, amelynek következménye, hogy nagy területeken alakult ki szárazság. A felhő másik negatív tulajdonsága, hogy visszaveri a bejövő napsugárzást. Ezért van, hogy nagyobb vulkánkitörések során (pl. a Szunda-szoros vulkánjainak kitörése 535-ben) néhány évig hőmérséklet-csökkenés jelentkezik. Ezt a folyamatot nevezzük „vulkáni télnek”. A geofizikusok csoportja C. U. Hammer vezetésével rámutatott a jégben található két olyan rétegre, amely erős vulkanizmusra utaló jeleket tartalmaz. A késő ókor legaktívabb vulkanizmusára utaló szulfátindexet mutatták ki 1250 és 1500, majd 1550 és 1700 között ismét. A megváltozó hőmérséklet, az elmaradó csapadék miatt a termés nem érett be, ami éhínséghez, társadalmi káoszhoz vezetett.

Éghajlat-ingadozások a középkorban

A pleisztocén jégkorszak lezárultával meg- lehetősen stabil éghajlat köszöntött a Földre.

Az éghajlati stabilitás persze nem jelentette az éghajlat abszolút változatlanlanságát. Történelmet alakító tényezők a középkorban is megfigyelhetők voltak. Ilyen volt a X-XIII. századot jellemző klímáoptimum és az ezt követő átmeneti fázis a XIV-XV. században, amely a XVI-XIX. században kis jégkorszakká alakult. A középkori klímáoptimumban a telek változatlanul zordak voltak, de a növény-társulások számára fontos tavaszi időszak átlaghőmérséklete 3 fokkal magasabb volt a megszokottnál. Ez az enyhe éghajlat 1310-ig folytatódott, amikor az addigi pozitív anomália negatív előjelűvé vált. A lehűlés az 1300-tól 1330-ig terjedő időszakban, valamint az 1342-47-es években érte el csúcspontját az átmeneti fázisban. A meleg éghajlati időszakban sem volt mentes az időjárás a szélsőséges kilengésektől. 1302-ben elfagytak a szőlőtőkék Elzász-Lotharingiában. Rá egy évre hatalmas szárazság dúlta Európa földjét: száraz lábbal lehetett átkelni a Rajnán Basel és Strasbourg között. A feljegyzésekből az is kiténik, hogy a XIV. század kezdetén megsza- porodtak a kedvezőtlen aratási periódusok, ebből következően magasabb lett az éhezők száma is. A XIV. században Nyugat- és Közép-Európát ilyen éghajlati kilengések sokkolták,

de a középkori optimum és a kis jégkorszak közötti váltást különböző európai régiókban nem azonos időpontra teszik. A történelmi korok klimatológiai kutatásai alapján kijelenthető, hogy az évezred első felének globális hőmérsékleti viszonyait egy meleg periódus jellemezte (középkori klímooptimum). Az utóbbi 500 évet a meleg ciklus utáni lehűlés uralta. Megközelítőleg az 1850-es évekig húzódtott el a lehűlés (1. ábra).

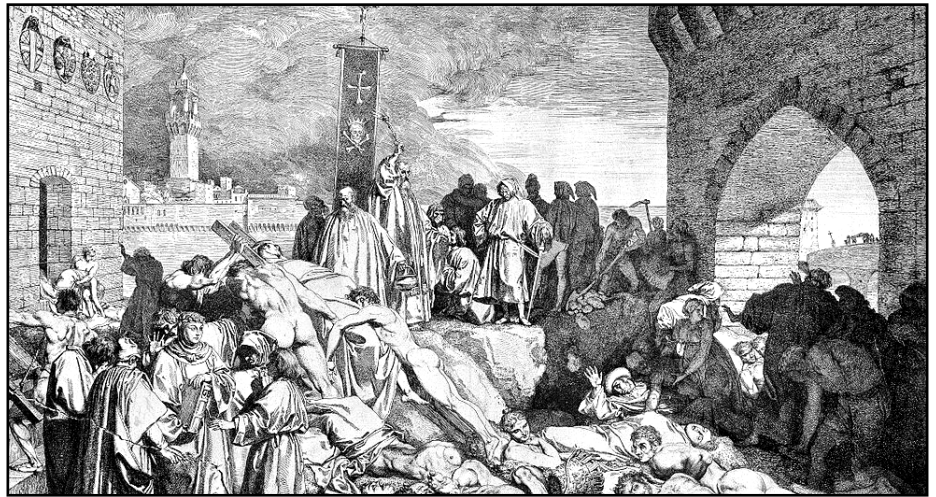
Magyarország éghajlata a XIV. században

A szélsőséges időjárási események mindig is foglalkoztatták az embereket, melynek ékes példái a ritka természeti jelenségeket megörökítő feljegyzések. Minden szélsőséges időjárási eseményt és a légkörben jelentkező ritkább tüneteményeket régen a bekövetkező háború előjelének tekintettek. Ilyen volt az üstökösök feltűnése; meteorok, erős északi fények megjelenése, a Nap és a Hold különösen szép halojelenségei (mellékholdak, fénykereszt stb.), amelyek egykor sorscsapások előhírnökei voltak. Régi krónikákban elszórta találunk érdekes feljegyzéseket, és akadtak szorgalmas kutatók, akik összegyűjtötték és feldolgozták őket. Magyar kutatók közül elsőként *Debretzeni Papp István* kenderesi református lelképásztor rendszerezte kronológiailag a gyűjteményét. Őt követte a XIX. században az erdélyi szász *Bielz Albert*, aki az 1340-1843 közötti időszakról ad feljegyzést. A XIX. század végén pedig *Hanusz István* és *Milhoffer Sándor* rendezte gyűjteményét. Végezetül pedig essen szó *Réthly Antal*ról, aki fáradságot nem ismerve gyűjtötte és rendszerezte a feljegyzéseket Magyarország éghajlatáról, amelyeket az Országos Meteorológiai Szolgálat neve alatt ki is adtak négy kötetben (*Időjárási események és elemi csapások Magyarországon. Országos Meteorológiai Szolgálat, 2009.*) E cikknek is a Réthly által összegyűjtött és rendszerezett feljegyzések, valamint *Kiss Andrea* és *Rácz Lajos* tanulmányai nyújtották az alapját.

A kiegyensúlyozott XIII. századot az éghajlatot tekintve szeszélyes XIV. század követte. Néhány példa ezek közül: „1312. Magyarország. Olly későre maradt az idő sokféle viszontagságai miatt a szüretelés, hogy a szőlők tőkén fagytak; a hol elkezdtek is a szüretet, a must kádakba fagyott.”

„1316/17. Magyarország. A tél hideg volt és hóban gazdag, mely márciusig tartott, egyesek szerint húsvétig (1317. április 3.). A gabona a hó alatt megfulladt. A talajvíz is igen magas volt. Drágaság és rossz bortelemés.”

„1322/23. Európa. Nagy hidegek, még a tengerek is befagytak, s azokon közlekedtek. November 30-ával kezdődött a tél. A Keleti-, az Adriai- és a Fekete-, valamint a Márvány-tengeren is jég volt.” „1333/34. Itália. Igen kemény



A pestis Firenzében egy kortárs ábrázoláson

tél. Észak-Olaszország valamennyi folyója és tava befagyott. Április 23-25-e között Közép-Európában nagy havazások. Május 27-én is havazott Szászországban.”

És persze a klímaváltozás mellett feltűnnek még bibliai csapások is, sáskajárás formájában.

„1336. Magyarország. Nagyban pusztítottak a vándorsáskák, s innen oly tömegekben vonult Morvaországba, hogy állítólag hét mérföld széles csapást foglaltak el.”

„1338. Leibicz (Szepesség). Óriási mennyiségű sáska pusztított, a termés nagy része elpusztult, - a sáskák innen Bajor-, Sváb és Frankhonba távoztak.”

„1340. Magyarország. Ebben és a következő esztendőben a sáskák Magyarországon nagy károkat tesznek, mindeneiket megemészten.” A sáskák mellett szeszélyes időjárás is sújtotta Európát, köztük Magyarországot is.

„1340. Európa. A Rajna és a Duna egyes részein és a Szajján és Loire-on át lehetett gyalogolni.”

1342-ben Ausztriát gyakori esőzések sújtották, aminek következtében a Duna sokszor kilépett medréből, és megrongálta a szántóföldeket (lásd. Áradások Magyarországon fejezet). Ez évben Magyarországot ismét sáskajárás érte, amely tönkretette a vetést; valamint meglátták a veszély hírnökét, egy üstökös az égbolton.

„1345-47. Európa. Rettenetes ínség Európa-szerte a rossz termés, a sáskajárás és az árvizek miatt.” „1353. Európa. Nagy szárazság és éhínség.”

„1363. Magyarország. A legszárazabb tél és nyár; oly szűk esztendő lett belőle, hogy a föld népe majd mind éhhalálra jutott.”

„1375/76. Európa. Enyhe tél, melyet igen száraz nyár és száraz ősz követ.” „1380. Magyarország. Kegyetlen pestis, sáskák és egerek hada pusztította hazánkat.”

Áradások Magyarországon

Az áradások nagy szerepet játszottak a XIV. században. Kiss 1996-os cikkében (*Some weather events from the fourteenth century (1338-1358)*. *Acta Climatologica Universitatis Szegediensis* 30, 61-69.) az 1338-1358 közötti időszakot vizsgálta a Magyar Királyságban, és a következő eredményre jutott. Jól látszik, hogy majdnem évről évre áradások jellemezték a Kárpát-medencét. Minden évszakra jutott áradás. Tavasszal kettő, nyáron egy, ősszel négy (ez jól mutatja, hogy a nyár, esetleg az ősz csapadékban gazdag volt), télen pedig három. A három téli áradás mindegyike a Tiszán történt. Ez nem újdonság, ugyanis napjainkban is előfordul olyan év, hogy a Kárpátok ÉK-i részén lehullott hó az enyhe hőmérséklet következtében elolvad, és a Tiszán téli áradást indít el.

Aprólékosan megismertük a XIV. század társadalmi és éghajlattani hátterét, amelyekben szembetűnő a természeti csapások ciklikussága. Ezek végét rendszerint pestisjárvány zárta le. A XIV. században nyolc periódus figyelhető meg.

Ezen időszakokban valamiféle természeti csapás sújtotta a lakosságot, amely által a termés javarészt elmaradt vagy elpusztult. Így a legyengült társadalom kiváló „táptalaja” volt a bolhák által terjesztett pestisbaktériumok elszaporodásának. Az évszázad további húsz évében is történtek klimatikus kilengések, de azok valamilyen okból nem pestisjárvánnyal zárultak.

Zárógondolatként megállapíthatjuk, hogy a XIV. században kezdődő „kis jégkorszak” kiváló környezetet teremtett a Krím-félszigetről behurcolt pestisbaktériumoknak a klímooptimum idején megduzzadt és a régi agrárkultúrában élelmiszerral nem biztosított, legyengült társadalom számára.

Mondovics Lujza verseiből

Gordiuszi csomó

Mi mindig csak bujkáltunk.
 Lehúzott redőnynél,
 lekapcsolt lámpáknál feküdtünk,
 nehogy bárki még véletlenül is meglásson,
 miközben te rajtam nyújtóztál
 mint egy jóllakott kismacska,
 aki talán akkor volt a legboldogabb,
 mert a feje búbját simogatták,
 pont ahogy az neki a legjobb.
 Ekkor mindig hosszan mondtad,
 mennyire szeretsz,
 miközben szemed őrzően pásztázott,
 én pedig láttam benne,
 amit még máséban sose.
 Mosolyogtunk. Beszélni fölösleges volt.
 Kitölteni ezt a kellemes csöndet
 körülöttünk csupán felesleges szavakkal,
 mi ilyet sose akartuk.
 Bennünk ekkor így is forradalom zajlott,
 hogy nem tudtunk közelebb kerülni
 egymáshoz az átkozott bordáink miatt...
 és éreztem a bőröd, miközben libabőrös l
 ettél attól, ahogy a meztelen könyöködtől
 lassan a válladig értem el az ujjaimmal
 Tudtam akkor, hogy szeretni foglak
 halálomig, vagy legalábbis a szemeid
 fogom keresni minden hajnalban
 a felhők mögött, mint valami megszállott.
 Ilyenkor kicsit állt az idő,
 a redőny mögött persze nem,
 ott világ is leéghetett, minket az nem érdekelt...
 Hiszen ott voltunk egymásnak,
 belegabalyodva a kötelékünkbe,
 amit akkor elszakíthatatlannak véltünk,
 és ami kettőnk szívét gubancosan összetartotta.
 Aztán elvágtd.

soha nem akarok meghalni

nem vagyok most se nő, se férfi, csak egy test,
 te pedig az alkotó, aki tekintetével lefest,
 nem tudod levenni rólam a szemed, ott vagyok szimplán, ahol nem
 kéne, reggel a kávédban,
 este a moziban,
 mert én vagyok az, aki ott szerelmes,
 vagy szemüveges, és eltéved,
 hiába milliónyi másik, egy kicsit mindig én leszek a tej meg a cukor,
 amit sose használsz,
 csak emlékeztet.



Áruhában. Ligeti László fotója

soha nem fogok meghalni

neonos fények világítanak át rajtam,
 úgy érzem magam, mint nárcisz, ahogy a tükörben nézem meztelenségem,
 csak én pont dohányzom, és próbálok olyan lenni, mint Nick Cave,
 annyira sovány vagyok, szerelmes abba, amit látok,
 meg akarnám érzékeny csókolni a kulcsfontom,
 mögöttem a kanapében ül egy félszemű macska,
 az egyetlen szemének fénye úgy verődik vissza, hogy felébredek,
 az ijedségtől összetöröm a tükröt.



**Minden Kedves
 Olvasónknak
 Kellemes Húsvéti
 Ünnepeket kíván a
 Szerkesztőség**

Ünnepek előtt

Szünder Dezső

■ Mindennapi életünk szerencsére nem csupán hétköznapiakból áll. Minden egyes 5 napos munkaperiódust felvált két szabadnap, amikor a heti stresszt, a munkát ki tudjuk pihenni, szereteteinkkel lehetünk.

A hétvégéken túl pedig vannak sajátos ünnepeink is, amelyekre minden alkalommal készülünk, amelyeket várunk: keresztelő, ballagás, esküvő, de akár említhetném a fix naptári ünnepnapokat, a születésnapot, a csak hazánkban ünnepelt névnapot, vagy akár a közelgő húsvétot is.

Vannak olyan ünnepeink, például a húsvét, melyre a elhatározásokkal, tettekkel is készülünk. A húsvét és a karácsony két legnagyobb ünnepünk. Ilyenkor szokott a nagycsalád összegyűlni, ilyenkor van alkalom találkozni és beszélgetni olyan emberekkel, akikkel rohanó napjaink során nincs idő.

A húsvéhoz a keresztény ember életében kapcsolódik egy olyan szokás, rituálé is, mely megkülönbözteti ezt az ünnepet a többitől. Ez a böjt. Ez az időszak az önmegtartóztatás, lemondás időszaka, mely sokunktól nem kevés akaratot, elhatározást kíván. A vallásos emberek némelyike minden egyes pénteken így éli az életét. Napjainkban elég nehézkes ennek a megvalósítása. A pénteki és a húsvéti böjti önmegtartóztató időszaknak azonban nem csupán az a lényege, hogy az ember nem eszik húst.

Olyan dolgokról kell ebben az időben lemondanunk, melyek kedvesek számunkra, melyekről úgy gondoljuk: nélkülük nem tudunk élni. Gondoljunk csak bele: a vegetáriánus ember, aki egyáltalán nem eszik húst, akkor nem is böjtöl, nála nincs várakozási, önmegtartóztatási időszak? Dehogynincs! A lemondás nem jelentheti csupán a húsmen-

tes étkezést. Lemondás az is, ha ebben az időben nem fogyasztunk alkoholt, édességeket, fehér lisztet, cukrot stb. Az igazi böjt célja számomra tehát nem az, hogy egyetlen tetszőlegesen kiválasztott dologról lemondok, inkább olyanról, ami nehezen nélkülözhető.

Éppen ezért az e havi receptben is lesz hús, de aki úgy gondolja, hogy ő bizony hús nélkül vészeli át a húsvévig hátralévő időszakot, az is megtalálja a számítását.

Egészben sült sertéstarja céklával és quinoával:

Hozzávalók 10 fő részére:

- 2,5 kg sertéstarja, csont nélkül, egy darabban
- 30 dkg quinoa
- ½ kg cékla
- 10 dkg vaj
- egy csokor zsálya
- 2 fej fokhagyma
- 2 evőkanál mascarpone
- ízlés szerint só, bors

A tarját 1,5-2 órára beáztatjuk sós vízbe úgy, hogy a víz teljesen ellepje. Áztatás után itassuk le róla alaposan a vizet, töröljük szárazra papírtörővel. Tisztítsuk meg a két fej fokhagymát, reszeljük le, és 1-2 evőkanál olajjal, sóval, borssal és a zsálya apróra vágott leveleivel alaposan keverjük össze. Ezzel a krémmel kenjük be mindenhol alaposan a tarját, helyezük egy tepsibe, amelyben kényelmesen elfér, és lefedve 160-170 °C-on süssük 2,5 órán keresztül. Ha elkészült, vegyük ki a sütőből, a tepsi tetejéről távolítsuk el a fóliát, és hagyjuk hűlni. Ne szűrjük bele semmit, és legfőképpen ne próbáljuk meg felszeletelni!

A céklákat mossuk meg alaposan, szórjuk be sóval úgy, hogy teljesen ellepje, és 150 °C-on süssük 40 percet. Ha kihűlt, pucoljuk meg, majd a felét vágjuk 3x3 cm-es kockákra. A másik felét tegyük a vajjal, mascarponeval egy tálba, és pürésítsük mixer segítségével. Ha szükséges, ízesítsük sóval, kevés borsal. Áztassuk be a quinoát 10 percre hideg vízbe, majd 10-15 perc alatt főzzük pu-



hára kétszeres mennyiségű vízben, míg a víz teljesen magába nem szívta. Ha sok lenne a víz rajta, egyszerűen csak szűrjük le, majd keverjük bele 2 evőkanál vajat.

A sültet vágjuk ujjnyi vastag szeletre, majd a vágási felületeket pirítsuk meg habzó zsályás vajon. Tálaljuk céklapürével, a sült céklakockákkal a főtt quinoára fektetve, majd locsoljuk meg a pecsenye levével ízlésünk szerint.

Borajánlat: *Balla Géza kadarka, Mészáros Pál kadarka, Koch Csaba kadarka*

Vöröslencses dhal sült sárgarépával

A dhal egy indiai étel, mely száraz hüvelyesekből készül, állagra leginkább a mi főzelékeinkhez hasonlít.

Hozzávalók egy személyre:

- 75 g vöröslencse
- 1 gerezd fokhagyma egészben, megpucolva
- 2 db sárgarépa, megpucolva, két darabra vágva, majd a felek hosszában szintén elfelezve
- 1 evőkanál jó minőségű olaj /olíva, repce/
- ½ teáskanál garam masala őrölve
- 1 teáskanál fekete szezámmag szárazon pirítva
- ízlés szerint joghurt

Főzzük puhára a lencsét az egész fokhagymával együtt kb. 20 perc alatt. Vegyük ki a fokhagymát, pürésítsük egy villával, majd keverjük a lencséhez. A dhal állaga akkor megfelelő, ha főzelék állagú.

A sárgarépákat tegyük annyi vízbe, hogy ellepje, forraljuk fel, majd gyöngyözve főzzük 10 percet. Nem kell túl puhának lennie. Szűrjük le, forgassuk meg az olajban és a garam masalában, majd kevés olajon süssük őket aranybarnára. Tálaljuk mélytányérban a dhalt, fektessük a sült répákat a tetejére, szórjuk meg a pirított szezámmaggal, és ízesítsük joghurttal. Igény szerint csepegtessünk rá a fűszeres olajból.

Borajánlat: *Antal Pincészet cabernet sauvignon rozé* ■

